Ms 542
NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA
LJUBLJANA
Sč. 52/1

~~Ivan Cankar~~

~~Ivan Cankar~~

7. dna.

(Za prvo vsaj nasvora!)

Nikoli nisem prav lahko pisal; v teh zadnjih časih pa mi je vsak stavek, ki ga napišem, skoraj telesna muka. Niso le neprijetne in žalostne zunanje stvari, ki mi vežejo trudno roko in kličejo misel k tlom. Res je najbrž, da bi mi lekla beseda glajše in veselejše, če bi ... če bi bilo vsaj malo solnca, če bi vsaj enkrat lahko dihnil iz polnih, osvobojenih prs, vsaj enkrat lahko pogledal prédse in níze brez strahu, z nezastrtim očesom. Ali vendar to ni poglavitno; in saj nisem edini med nami, ki bi potožil, če bi ga ne bilo sram. Vse nekaj drugega, globljega, silno kolestnejšega je, kar je storilo, da je moja govorica podobna plahemu, komaj razumljivemu jecljanju, da moja misel, namesto da bi svetla švignila proti nebu, prhutá nestalno, ne vé kam in ne more nikamor.

Mlad človek snuje verze, rimo stavi do rime; in vse teče prijetno po ravni strugi, brez težave, kar samo ob sebi, ter je nazadnje čisto podobno pesmi. Sladko cingljanje mu zveni v ušesu — odkod? Kakor spomin je na nekaj lepega, toplega, ki je bilo — kje, kedaj? Tiho, skrivnostno šepečejo besede, šume kakor z vetrom leteče listje — kaj neki pomenijo? Nekaj pomenijo vsekakor; oko je rosno, srce mehko ob njih zvoku. Ljubezen, hrepenenje, bridkost... na tisoče jih je, brez števila, zmirom slajših in zmirom lepših; besede so, milo pojoče... ali tako čudno daljne so, kakor da jih tam kje za goro prepeva z zamolklim glasom vse nekdo drugi, neznan človek, ki je morda že zdavnaj umrl. Njemu, človeku za goro, so bile nekoč te besede živa bitja s telesnim obrazom in vročo krvjo; drugim so brezglasna, brezoblična skrivnost, tudi tej mladi roki, ki jih piše trepetaje na zlato obrobljen papir. Brezoblična, brezglasna skrivnost, z rimami popisan zid, za katerim je življenje.

Ali nekoč pride ura — ne pobliskoma, kakor razsvetljenje iz nebes, temveč ~~[illegible]~~

počasi, korak za korakom, noč do noči,
mesec, nema slutnja, ki se neslišno plazi
v dušo in ni jasna, dokler ne stoji tik
pred licem; in ta mladi človek ugleda
mrtvi, pohlepni zid pred seboj in svoje
mrtve besede na njem. Upaljen in sra-
mežen občuti, da je bil podoben otroku,
ki se igra s pisanimi kamenčki; izpuso-
jenimi besedami in se trudi, da bi zgradil
novo hišo, ali morda celó tempelj: In ko
ga obseni to grenko spoznanje, tedaj —

Tedaj se ponavadi skrene ke mračne slut-
nje, kega mrzlega spoznanja in piše dalje
na zid, še več in še bolj nagosto. Zdi se
mu, da je bilo tisto spoznanje le mladu-
nost, le plaho negibanje vése, ki časih
zaloti človeka ponevedoma, kakor prehlad
in náhad, in prav tako ponevedoma izgine.
Od trenotka, ko preboli ta prehlad, je po-
nos na svoje rime in občudljivanje,
kakor je za svojo čednost in brezmadež-
nost prediráljivo občudljivanje, kakor se nekje
v globočini zavedno krinde. Z nemirnim
očesom išče, kje bi iztaknil nevero in
posmeh ter zgrabi kupca na cesti za rokav:
„Zapoj váme, drugače jój tebi!“ V spotiko

je svojemu bližnjemu, v napoto romarju, ali vendar je vreden sočutja, ker najbolj je sebi v napoto in spotiko.

Zgodi pa se časih ob uri te mračne slutnje in tega mrzlega spoznanja nekaj mehkobno lepega, zelo genljivega: človek prebere grmado verzov, ki jih je bil napisal, nasmehne se jim napol ljubeznivo, napol brivkostno, poveže jih z rdečim trakom ter shrani skrbljivo med šolske zvezke in ljubezenska pisma, da jih nekoč, ko bodo večeri dolgi in noči brez spanja, s tresočo roko izvleče iz miznice in se ob tem orumenelem papirju, ob tej nežni, okrogli pisavi z rahlim vzdihom zamisli... ne v rime, temveč v rosnega mladeniča, ki jih je pisal. Ko je bil tako postrgal z zida svoje ime, se nameri vesel in udan po svojih pravih potih, kakor že so mu bila od začetka ukazana: v to ali ono pisarno, v takšno ali drugačno delavnico, na kateder, na prižnico, ali sploh samo v krčmo, vselej pa do spodobne, po vesti zaslužene mere spoštovanja in sreče. In le malokdaj, komaj še ob močnem vinu mu pride na misel, da bi prisluškaval rimam, ki jih ob milih

večernih urah nosi na metuljih krilih spomladanski veter.

Izmed vseh izbran, med vsemi zaznamenovan pa je tisti, ki zasliši, kako tem lepim, daljnim, tujim besedam odgovarjajo in odpevajo iz globočine srca druge besede, čisto nove in čisto njegove, odpevajo najprej še zamolklo, plaho, jecljajoč, pa zmirom bolj moško in zmirom bolj razločno, zmirom svetleje in glasneje, dokler v njih zvoku in svetlobi ne utonejo za vselej vse druge luči in vsi drugi glasovi. Pa glej čudo prečudno: one daljne, tuje, nerazumljive besede so letele na beli papir kar same, druga se je prijazno vrstila k drugi in ponevedoma, nalepem je zaklenkala pesem, kakor da je bila že zdavnaj na papirju, v zraku in v ušesu; beseda nova, beseda lastna pa se brani papirja, noče na jezik, ne v pero. V srcu je; jasna je v njem, zrela, vpije, da bi ugledala jutranjo luč; ali priraščena je globoko v dnu, iztrgati jo je treba siloma, neusmiljeno, pa naj se razlije kri. Ker iztrgati jo je treba, ták mu je bil dán ukaz, ki se mu ne more upreti; dán mu je bil tisto uro,

ko se je v njegovem mladem, prezgodaj razcvelem srcu prvikrat napol zavedno zgenila nova beseda; v tistem hipu, ko je prvikrat, napol še v sanjah, vzkliknil iz globočin. Takrat je bila njegovemu življenju in nehanju izrečena sodba do konca dni, sodba trpljenja brez primere, enakega edinole sladkosti, ki je v njem, plamen v plamenu.

Spočetka so bile besede kakor mlado cvetje, ki poganja svoje tenke, nežne korenine v zrahljani prsti, še v spominu na roso in soluce: lahko jih je bilo razmajati, ne vzdiha ni bilo, skoraj ne kaplje krvi, ko je vesela roka utrgala cvet, ga pripela dekletu na bluzo. Toda globlje, zmirom globlje v grudo segajo korenine, že so razrile prst, razmeknile mogočne skale, zaplele se in zagozdile z živim omrežjem naravnost v sredino; kjer je sanjalo poprej ponižno cvetje, stoje široki, donebesni, temni bori — posekaj jih zdaj, izruj jih! En sam udarec sekire bo vzbudil v bolest in grozo ves prostrani, mračni gozd, zaječalo bo globoko v zemlji sami. Srce se vije

in stiska od bolečine, brani se, rajše bi molčalo; ali molčati ne sme, trpeč mora oznanjati svoje trpljenje, ker taka je sodba in zapoved.

Vsak hram v velikem domovanju človeškega srca ima skrite duri v drugi hram ... in ta v tretji ... in še nadalje, nadalje, brez konca, iz kapelice v kapelico, iz ječe v jeco, iz skrivnosti v skrivnost; vsake stopnjice, še tako temne in strme, vodijo le do drugih stopnjic, temnejših in strmejših, iz globočine v globočino, iz mraka v mrak. Mnogokdaj se zazdi človeku, da je že odprl duri v zadnji hram, da stoji že vrhu zadnjih stopnjic in gleda v samo dno, ki še nikomur ni bilo očito; predrzna je ta misel in malodušna obenem, znamenje utrujenosti. Senca tiste mrzle bele roke, ki ga nekoč usmiljeno pobožja po licih ter ga odreši. Trenotki so, morda komaj zaveduni, ko si malo dušen zaželi te usmiljene roke. „Tukaj je konec, odpočijem si!" pravi — in glej, še so tam duri, še so tam duri, še v skrivnost... vzdigni se, pojdi, ne odlašaj! „Tukaj je dno," praviš, „zdaj bo vse razodeto!" — pa glej tam, glej stopnjice, vstani, spusti se v globočino, v noč! Iz dna, prav iz dna bi se

rad izpovedal, iz dna zaklical naglas vsem ljudem, da bi slišali na svoja ušesa in videli na svoje oči – ali posledujega dna ni, zaduje, za vselej odločilne, odrešilne besede ni, še nihče je ni slišal, ne izpregovoril; vse je zgolj blodnja in pot, je brezkončno romanje po tihih katakombah srca.

Življenje, ki ga živi to betežno telo zunaj pod glasnim solucem, je le medel odsvit, le motna prispodoba onega drugega življenja, ki je zaklenjeno v tebi in v meni. Motna prispodoba je, ki bolj zastira in pači pravo lice človeka, nego da bi ga po resnici razodela. Do mozga, se ti zdi, da poznaš svojega bližnjega, videl si ga na svatbi in na sedmini; pa izbruhne besedo ponevedoma, v strahu, v sili, v čeznaturni radosti – in pred teboj stoji vse nekdo drugi, tujec, ki ga nisi še nikoli srečal, človek, ki je podoben tebi, vsem in nikomur. Le tistemu, ki je bil neustrašen, zaduje resnice željan posegel v lastne globočine, le tistemu se razgrnejo vse prispodobe, se odpro katakombe v srcu brata.

Brez počitka blodi romar po teh

skrivnostnih hramih, po teh mračnih stopnjicah, ki tonejo v brezdna. Nakopičene vidi dragocenosti, kakor jih nikoli ni slutil, še več vidi strahot, ki jim ni podobe, ne imena; vesel je časih, da bi hvalo zapel do nebes, mnogokdaj žalosten, da bi se razjokal na kolenih. Ali ko se povrne z dolge poti ves polu spoznanja ter stopi med ljudi, da bi jim pripovedoval o vsem, kar je videl, se mu jezik ne gane, mu noče beseda iz ust. In kar nazaduje siloma, jecljaje in šepetaje iztisne iz grla, ker molčati ne more, je komaj znamenje, komaj spomin tistega, kar je gledal z lastnimi očmi.

Ni ga strah, romarja, ne strah očitne izpovedi — čemú bi ga bilo strah? On vé, da je ob tistem času, ko je blodil po hramih in stopnjicah svojega srca, hodil obenem s prižgano lučjo po zaklenjenih svetiščih svojega bližnjega, vsakega in vseh; kamor je stopil, mu ni bilo treba trkati, že pogledu njegovemu željnemu, vročemu so se odpirale duri nastežaj; in kamor se je ozrl, je bil doma. On vé, da so si v tistih tihih globočinah vsi ljudje bratje, kakor nikjer drugje, tudi v cerkvi ne. On vé,

da bi se kakor od pepela pogrejane resnice obeh
med njimi, če bi se kdaj le za hip ozrle,
dali iz dna. Pred hišo je semenj; tam so
barantači, meščetarji, cigani, katovi; od vseh
strani in na vse strani brizga pohlepnost,
škropi zavist, pljuje sovraštvo; kadar pa je
semenj pri kraju in se barantači, meščetarji,
cigani in katovi poklenejo vsaki v svojo
bajdo, v čisto pravo, ki je eno klaftar
pod semanjo zemljo, takrat — jih ni več;
en sam človek je; in ta človek je visok
v svojih mislih, plemenit, brez plega in
hinavščine v svojih čustvih, čist, neskičen,
brezmejno udan v svoji nesebičnosti, vsako
bolečino skuša lepo objemajoči ljubezni.
Več to ne roman, zato ga ni strah, da bi se
očitno izpovedal v imenu svojem in svo-
jega bližnjega.

Ni ga strah, ali sram ga je. Človeka ni
sram nagnusnih, spolzkih grehov, ki jih je
bil nagrmadil na semnju; teh ga ni sram,
kakor da bi mu le kar tako od sakmje
visele in se jih lahko obrese je opotoma
na cesti. Ali sram ga je čiste lepote, ki
jo hrani poklenjeno v sebi in ki je ostala
neoskrunjena sredi pohajšanja v semanji
krami, neoškropljena od mlak in luž,

od kvant in kletev. Te lepote ga je sram. Rajši bi očitno razgalil svoje grešno telo, nego da bi bratu le za ozko špranjo odprl duri v hram, kjer gori čista luč, ki jo je bil v samotni uri sam prižgal. Skrbljivo čuva, da bi nikoli nihče ne zvedel za kapelico, v kateri hrani svoje najsvetejše boli, svoje najtišje radosti, brezmadežnost svoje mladosti, svoje najplemenitejše dejanje, morda edino v dolgem življenju... Vsega najlepšega ga je sram, najbolj sram pa ga je ljubezni.

Tebe, romar, ne sme biti sram! Tebi, romar, je ukazano od nebes, da gledaš, kar drugim ni dano gledati, da poveš, kar drugim ni dano povedati. Nimaš pravice, da bi zaklepal duri, tudi tistih ne, ki jih sam le s trepetajočo roko odpreš. Če te vabi luč iz brezdanje globočine, se moraš spustiti vanjo brez obotavljanja in brez bojazni, da prineseš ljudem to luč. Mnogokdaj ti je beseda okorna in težka, skriva se, boji se, kakor plah otrok tuje družbe; mnogokdaj okreneš glavo v stran, povesiš oči, ker tudi tebe, najbolj še tebe, naglas govorečega, je sram ljubezni. Ali vsaka beseda, iz sramu zatajena, bi ti vekomaj žgala na srcu; in ti, o romar,

poznaš to bolečino!... Spomni se na svojo mater, nanjo, ki je v grobu! Povej, kaj bi ne šel po golih kolenih, odkopal grob z rokami, da bi ji rekel, kar ji nisi hotel reči, dokler te je slišala? Eno samo besedo morda, le eno, iz nečimernega sramú, iz srčne skoposti zatajeno? Še na druge se spomni, na mnogoštevilne, ki te ne slišijo več in te nikoli ne bodo slišali, ki so željni čakali na tvojo besedo, pa jim je nisi dal! Ne molči, da ne boš tožil gluhim grobovom, klical iz dna, ko bo veter razpihal tvoje besede v gozd in polje!...

Kako je nenadoma tako težka moja beseda, tako polna solz, kako se bolestno trga iz prestrašenega srca!...

To noč sem videl velik grob, segal je od planin do morja. Mrtvec je ležal v njem, tako svetel in lep, da so nebeške zvezde zamakujene strmele nanj. Na obrazu njega, ki je ležal v grobu, je bilo vkamenelo brezmejno trpljenje, na ustnicah, teh ubogih, je trepetalo zadnje očitanje: „Naštej mi ure, sin, ko si z udanostjo gledal name, s čisto ljubeznijo pomislil name! Reci besedo, ki si mi jo pravo in toplo dal, iz dna, dal

mi z njo kapljo živega življenja! Pokaži mi solze, ki si jih potočil zaradi mene, pokaži mi kri, ki si jo prelil v mojem imenu! Tvoje roke so prazne; lezi k meni, še je prostora dovolj!" —

O Bog, saj so bile le sanje, — saj je še čas, še čas! —

NARODNA IN UNIVERSITETNA KNJIŽNICA
LJUBLJANA

Jurm Jacob, prestr.
19. c.

Ms 512
NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA
LJUBLJANA
st. 52/2

Podobe iz sanj.

Ivan Cankar.

Jam

XVI. Ogledalo.

Kod pač sem hodil, kje sem živel toliko dolgih let? Kaj se mi je prej vse le sanjalo in sem šele zdaj prav izpregledal? Bil sem med ljudmi ves čas, brez števila sem jih spoznal po imenu in zdelo se mi je, da jih poznam dodobrega tudi po licu in srcu. Zdaj pa mi je očito, da sem blodil med samimi sivimi sencami, ki so se motale brezoblične in nestalne pred menoj napol spečim; in kar sem lahkoveren gledal in poslušal, obtipal in občutil, je bila časih daljna prispodoba resnice, ponavadi pa je bila potvora in laž. Tako bi bil predremal svoje dni do konca, nazadnje bi bil tiho ugasnil med sencami, senca tudi sam, sirota sleporojena, gluha in nema, betežen starec, ki nikoli otrok ni bil.

Ali roka božja se je prikazala iz nebes

in je postavila na zemljo ogromno ogledalo, ki se z gorenjim robom opira samih zvezd, sloni s spodnjim na dnu morjá ter sega na obeh straneh od jutranje zarje do večerne. In vse, kar je živega na zemlji, se je kakor uróčeno ozrlo v to silno božje ogledalo, vtelesilo se v njem po svoji pravi podobi, brez lišpa in nakita, brez žide in žameta. Grešni človek je stopil pred sodnika in pravični sodnik je sodil brez besed.

Kaj si to ti? Saj to nisi ti, prijatelj moj, gromovnik nad gromovniki, ne spoznam te! Nekoč je živel mlad fant, ki je nosil široko črno pentljo, zavozlano na tak način, kakor so jih svojčas imeli umetniki in brivci. Navdušen je bil brez mere in kraja, navdušen takorekoč že iz gole navdušenosti. Ljubil je domovino, da se je razjokal že ob samem imenu njenem; na očitni cesti ji je ponujal svojo srčno kri in trpel je hudo, ker ni bilo tistih dob nikakšne priložnosti za plemenito junaštvo. Pa da bi si vendarle ne mogel očitati brez-delja in mlačnosti, je stikal po skrivališčih

za drahopeski, svilolasci in sebičneži in kogar je zalotil, ga je zgrabil za ovratnik ter ga vlekel izvej mi lordi na kamen sra-mote. Kadar je stopal med ljudmi z napetimi koraki, visoko čelo ovenčano s svetlimi kodri, so kazali za njim, šepetali: "Glejte ga, to je Sisti, to je on!" — in svet je spoštljivo postajal, se je razmikal, da mu napravi pot... Kaj si to ti, prijatelj moj? V koku ogledala, sam nase pokrkujen, ukoj, siroden, od lastne nicevrsti obljuvan, trepeče naj človek, ki mu je bil strah, da nikji, deležni, plahorepi strah nagrbil kožo, da se osramočena opleta stokajočih kosti... Vkrau se obrnite, oči, v lepši kraj poglejte, v drugo lice!

Poznal sem sukujo svoje dni, ki je bila spoštljiva od vrha do tal. Imela je širok ovratnik od zlahtne kobrovine in lepo napeta je bila na drebuhu. Kamorkoli se je prikazala ta spoštljiva sukuja, so se ji odkrivali in priklanjali, pozdravljali jo prisrčno; marsikatero oko se je orosilo od prečudne ginjenosti, kakor se orosi oko človeku, kadar odpre zjutraj okno ter po

dolgih dneh puščobe in mraka ugleda nad vphodnimi hribi svetlo zarjo nebeško. Ta svetloba je že od daleč razodevala, je na vse štiri strani škropila dobrovoljnost in blagomilje. Ni brosila cekinov iz širokih rokavov, ni delila pogač iz gospodskih žepov, toda smehljala se je ljubó in prijazno, božala je toplo, razpodihnila čase; in ta njen smehljaj je bil siromaku zlata miloščina, vdovi in sirotí slastka dolažba. Beseda je šla pred njo, kakor gre cerkovnik s kadilnico pred župnikom: „Poklenite, hvalite jo do nebes, do svetnjo; pokaj milost sipljе, blagor daje kader hodi, kamor pogleda!“... Kaj se ni ta široki obraz kosatel nekeč izpred tiste spodšljive svetnje? Tam sdrmi iz ogledala, sdrmi z rumenim voljčjim pogledom; lica so do kosti razjedena od pohlepnosti, polpé obrušeni od zlata, ki so ga biti grizli in glodali. In svetnje ni nikjer, ni je spodšljive svetnje s širokim svratnikom od zlahtne bobrove vine, ni je, ki je rosila blagomilje na vse štiri strani; razgaljen stoji tam, v svoji sramoti prezehajoč; v rokah, pisdre bovih kremljih, tiščí mošnjiček

Judeţer in ta mošnjiček je nabasan, do verha poln; tišči ga trepetaje, da zika blatna kri izpod nohtov, skrit bi ga rad, ga skriti ne more... Uboge oči ne moje, stran se obrnite!

Stran se obrnite, uboge oči ne moje, ali ne bija, ne bija, grozota je tam, da ji ni primere celó ne v tem strašnem ogledalu! Videl sem jo nekoč, Suzano, spomladi, v maju. Takrat bi se njeni čistki lepoti na bilo približalo z brezdnnim poljubom vsi samo rosno solnce jutranje. Če je šla preko polja, so se opirale za njo cvetice in so jo pozdravljale. In kamar se je mehkjaje oprlo njeno oko, je zelena ngasnila, je bil medej izpran. Tako je prepevala med nami mladost, ošla je mimo nas in njeni šolni se niso dotaknili tal... Ena sama ostudna, gnila rana se razkazuje tam, išče kraja, kjer bi bila najbolj očitna; dvoje temnih, gleno obrobljenih oči, dvoje brezpramnih grehov vabi izpod sekranjenega nenca, v nabrekle ustnice se se hili pajedli pol nočni poljubi in kličejo po tovariših... Ne več! Ničesar več!

O, ničesar več! Toda oči so mračene,

da ne trenejo ne pa hip, da gledajo verno
sjo, kamor jih je gledati strah in sram.
Kolikor sem jih kdaj popral obrazov, milih
in nemilih, so vsi nezrelišano, grozotno
pretvorjeni v svoje opake; in komaj časih,
kakor samotna vešča nad močvirjem, se
zasveti bitha lučka, trepetajoča, belo lice,
ki ni bilo okroplieno, čisto srce, ki je
šlo skozi nedeno gozd greha in ga ni
okusilo. V krojčem ogledalu je laž z grbuš
sklepetaje slekla ukradeno oblačilo ravnice
in gleda sama svojo nagoto. Videl pa ni
sem le posamezuih obrazov, ki sem jih
spoznal trudoma, z bolestno slutnjo;
videl sem obilo človeške gmče ljudi, roje
ča od hriba do hriba, čečene prej in
imenitne, svetu vodnice in vzgledniee,
pdaj kup smeti palez kupa gnoja. Tu
videl sem dolge procesije ljudstev, pred
pustne procesije, ~~to~~ kjer ni bilo s pier
nimi capami nademljenih, pijanih bites,
temveč so bili Kurentovi romarji brez cun
in krakor, brez krink in grunčkov, vsi goli,
nademljeni edinole z ~~sa~~ iz pre viccčinci,
vsej cesti v izpleskovanje odprtimi sreci,
v katerih so bili plinki namesto krvi.

In videl sem narode, silne, sijajne, človeštvu duh in pest, v izobilju, modrosti, slavi in mogočnosti Bogu samemu kljubujoče; videl sem jih... Oči, kaj nimate več solz?

Če jih imate še, zdaj jih iztisnite do zaduje! Kdo strmi tam name iz ogledala, med zadujimi, med skritimi, osramočenimi? Kaj ga nisem videl že, vse lepšega, vse čistejšega, vse močnejšega, zdavnaj, zdavnaj v svoji mladosti? Če imate še solz, oči, iztisnite jih do zaduje!... Kaj bi tožil? Spomni se, da si rekel sam: Grešni človek je stopil pred sodnika in pravični sodnik je sodil brez besed.—

Ivan Cankar

Dom in Suet

Ms 512
NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA
LJUBLJANA
Z. 52/3

Gospod Lotar

Med „Podobe iz sanj“ pride kajpreje „Gospod stotnik“ (V.), potem „Kadet Milanič“ (VI.).

Gospod stotnik.

Dokaj časa je že, da so zadobile moje sanje in pač sanje vsakega človeka čisto novo, prav posebno lice. Nič več niso puste blodnje, bežne megle, ki se brez smisla in vzroka prelivajo druga v drugo, ter se nazadnje razpuhté v nič. Niso več tiste sanje, ki jih človek zjutraj skrmeč ugleda z zaspanimi očmi der napol smeh, ljaje, napol jezen zamahne z roko: „Vrag vas vzeni, odkoder vas je dal!“ — in ki nato smešnogrozne otkobalijo v brezdno, kakor se ob rani zarji skradejo pokriječi v gozd. Sanje, ki jih sanjam zdaj jaz in ki jih sanjaš ti, so sence prave resnice; pač so oblike strahotno povečane, nadvse čudno pokvečene in skrivenčene, toda resnica le ostane, spoznaš jo koj in srce ti je žalostno.

Hladno jesensko jutro je bilo, megle so

se vlačile po dolini in se plazile ob strmih rebrih gora, na vrhovih se je v žarkih zgodnje zarje belil prvi sneg, ki je bil zapadel ponoči. Nebo je bilo jasno; še se je spominjalo na polnočni sneg in na mrzle jutranje zvezde, ali že je čakalo solnca.

Gledal sem skozi okno; to okno še nikoli ni bilo umito, zato sem gledal takor skozi pajčolan, razločil pa sem na tanko vse, kar se je godilo pred menoj; tudi glasovi so bili v čistem jutranjem zraku tako jasni, da sem slišal in razumel vsako besedo. Dvorišče je bilo pa pet naviaško pesuto s črnikastim prahom, ki se je bil čez noč spremenil v mastno blato; s prav takim prahom so bile pokrite tudi mrtve strehe barak in mrtvo listje oreha, ki je stal samoten sredi dvorišča; pod tem orehom je držal vojak na uzdi osedlanega konja, ki je pohrkaval in vztrepetaval od hlada in nemira. kompanija!

V dalji, ravni vrsti je stala ~~baterija~~ napravljena, da se še tisto uro napoti na bojišče. Stali so tam takor od kamna, nobeno oko ni trenilo; slonka telesa

so bila narahlo upognjena pod bremenom težkih nahrbtnikov. Nikoli poprej nisem videl na enem samem tesnem kraju toliko mlade lepote. Vsi obrazi so bili še zelo mladostni, skoraj otroški in vsi so bili sveži, kakor v rosi in zarji umiti; tudi v očeh je bila svetla rosa, gledale so kakor iz daljnih krajev, iz lepih sanj; vse pa so bile nepremično uprte v gospoda stotnika, ki je s počasnim, malobrižnim korakom stopal pred nemo vrsto gori in doli.

Stotnik je bil sila visokega života, za glavo je bil višji od kompanije; ogrnjen je bil v ohlapen črn plašč, izpod tega je gledalo dvoje zelo dolgih in tenkih nog; v roki, ki je bila še v rokavici koščena in krempljasta, je držal palico, na katero se je gredoč opiral. V obraz mu nisem videl, ker je bil ves čas obrnjen proti vrsti. Korak za njim je stopal mlad praporščak, ki se je časih plaho ozrl, kakor se morda ozre človek, ki bi rad pobegnil, pa občuti, da je priklenjen brez usmiljenja.

Še enkrat je gospod stotnik začel od kraja svoje ogledovanje. Postal je pred

prvo številko v vrsti, pred visokim, vitkim fantom, ki je strmel nanj s črnimi, zamolklimi očmi. Stotnik je stopil tik pródenj:

„Kako ti je ime?"

Fant je povedal svoje ime in tedaj mi je presunilo dušo: saj te poznam, ti lepi, mladi fant! Ti zamišljeni s polnim srcem v veliko prihodnjost strmeči! Mož med tovariši; poslušen otrok med modrimi starci! Živa veja na drevesu; če bi jo odžagali, bi bilo ranjeno drevo samo!

Stotnik je vprašal nadalje:

„Ali imaš očeta doma?"

„Nimam ga več!"

„Pa koliko bratov in sestrá?"

„Nimam jih!"

„Ali ti vsaj mati še živi?"

„Mater še imam!"

In luč se je vžgala v zamolklih očeh.

Tedaj je stotnik vzdignil palico, obrnil se z otovanim koncem fantovih prsi ter ponignil praporščaku, ki je stal za njim. Ta je potegnil izpa rokava zapisnik ter je s tresočo roko zapisal fantovo ime. In fant je prebledel.

Slobnik je šel mimo drugega in se ni ozrl nanj; stopil je do tretjega in si ga je ogle-dal natanko. Ta je bil prav vesel, zgovoren in glasen mladič, sloviť pevec in ljubljenec deklet. Imel je zdrav, okrogel obraz, ob drob-nih ušesih se je vilo par svetlopšeničnih kodrov, sinje oči so naglas prepevale, temno-rdeče ustnice so se krožile v prijetnem smehljaju.

„Ali imaš nevesto doma?" je vprašal slobnik.

„Imam jo, gospod slobnik!"

Še glasneje so prepevale sinje oči, v svetlo daljavo je segla pesem.

Slobnik je vzdignil palico, praporčak je pisal. Ta pesem je ugasnila v sinjih očeh.

Tako je stopal gospod slobnik počasi dalje ob dolgi vrsti; pregledoval je, iz-praševal in izbiral. Časih je izpustil po dva in tri, nekaterega niti pogledal ni, časih pa jih je zaznamenoval kar po pet in šest zaporedoma. Vse zdelo se mi je, da nalašč in prenarno izbira najmočnejše in najlepše.

Prišel je do kraja, poslednjikrat je vzdignil

palico, nato se je okrenil. Takrat sem videl njegov obraz in srce mi je utihnilo. Ta obraz je bil brez kože in mesá, namesto oči je bilo izkopanih v lobanjo dvoje globokih jam, dolgi, ostri zobje so se režali nad golo, silno čeljustjo. Stotniku je bilo imé Smrt.

„Naprej... marš!"

Kompanija se je sunkoma zaokrenila ter se napotila s čvrstimi koraki v meglo nizdol. Pred njo je jezdil gospod stotnik; visoko iznad meglé se je dvigal njegov črni plašč.—

Ivan Cankar

Ms 512
NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA
LJUBLJANA
st. 52/4

21

~~Podobe iz sanj.~~

~~Ivan Cankar.~~

Garm. Jäck

Gc. prestr.

VII. Otroci in starci.

Otroci so imeli navado, da so se pogovarjali, predno so šli spat. Posedli so poširoki peči in so si pripovedovali, kar jim je pač prišlo na misel. Skozi motna okna je gledal v izbo večerni mrak z očmi, polnimi sanj, iz vseh kotov so se vile kvišku tihe sence in so nosile prečudne bajke seboj.

Pripovedovali so, karkoli jim je prišlo na misel, ali na misel so jim prišle same lepe zgodbe, iz soluca in toplote, iz ljubezni in upanja spletene. Vsa prihodnjost je bila en sam dolg in svetel praznik; med Božičem in Veliko nočjo ni bilo Pepelnice. Tam nekje za pisanim zagrinjalom se je vse življenje migljajoče in utrinkujoče prelivalo tiho iz luči v luč. Besede so bile napol razumljivo šepetanje; nobena povest ni imela začetka, ne razločne podobe,

nobena praulica konca; časih so govorili vsi štirje otroci hkrati in nihče ni nikdar drugega; vsi so gledali zamaknjeni v tisto prelepo luč nebeško, kar pa je bila zvonka in resnična vsaka beseda, je imela vsaka povest svoje čisto živo in jasno lice, vsaka praulica svoj sijajni konec.

Otroci so si bili tako podobni med seboj, da se v mraku ni prav nič razločil obraz najmlajšega, štiriletnega Tončka, od obraza desetletne Lojzke, najstarejše med njimi. Vsi so bili v lica ozki in drobni in vsi so imeli velike, nasteženj odprte, nâse in v daljavo zamišljene oči.

Tisti večer je z nasilno roko poseglo v nebeško luč nekaj neznanega iz tujih krajev, nadarilo nevsmiljeno med pravljice, povesti in praulice. Bolša je bila zgrmila, da je oče „padel" na Laškem. „Padel je." Nekaj neznanega, novega, tujega, čisto nerazumljivega je stopilo predenje, je stalo kar visoko in široko, pa ni imelo ne obraza, ne oči, ne ust. Nikamor ni sodilo, ne v to glasno žvrljenje pred cerkvijo in na cesti, ne v to topli mrak na peči, sploh ne v praulice. Ni bilo nič veselega,

pa tudi nič posebno žalostnega; kajti bilo je mrtvo, saj ni imelo ne oči, da bi s pogledom razodelo, čemu in odkod, in ne ust, da bi z besedo povedalo. Misel je stala pred to ogromno prikaznijo uboga in plaha, kakor pred silnim črnim zidom, in ni mogla nikamor. Približala se je zidu, tam je obstrmela in je umolknila.

„Kedaj pač se zdaj povrnejo?" je zamišljen vprašal Tonček.

Lojzka ga je ošinila z jeznim pogledom.

„Kako bi se povrnili, če so padli?"

Vsi so molčali, vsi štirje so stali pred silnim črnim zidom in niso videli čez.

„Tudi jaz pojdem na vojsko!" se je nenadoma oglasil sedemletni Matijče, kakor da je bil z urno roko zagrabil pravo misel in vse, kar je treba reči.

„Si premajhen!" ga je z globokim glasom posvaril Tonček, štiriletni, ki je hodil še v krilu.

Milka, najdrobnejša in najbolehnejša med vsemi, zavita v preveliko materino ruto, da je bila podobna popotni culi, je prosila s tihim, mehkim glaskom, kakor odnekod izpod sence:

„Kakšna da je vojska, to povej, Matijče... povest pripoveduj!"

Matijče je razložil:

„Vojska je pač taka, da se ljudje koljejo z noži, sekajo s sabljami in streljajo s puškami. Kolikor več jih pokolješ in posekaš, toliko boljše je, nobeden ti nič ne reče; ker tako mora biti. To je vojska."

„Pa zakaj se koljejo in sekajo?" je vprašala Milka, nebogljenka.

„Za cesarja!" je rekel Matijče in obmolknili so. V daljni daljavi se je prikazalo pred njih zastrtimi očmi nekaj silnega, od svetle glorije obžarjenega. Niso se genili, sapa si je komaj upala iz ust; kakor v cerkvi ob velikem blagoslovu.

Nato je Matijče vdrugič zamahnil z naglo roko ter zagrabil svojo misel, morda le zato, da bi na obé strani razmaknil tišino, ki je mrko ležala nad njimi.

„Tudi jaz pojdem na vojsko... nad sovražnika pojdem!"

„Kakšen pa je sovražnik... ali ima rogove?" je iznenada vprašal tenki Milkin glas.

„Seveda jih ima... kako pa bi drugače bil sovražnik?" je resno in skoraj

jesno zatrdil Tonček.

Tudi sam Matijče ni vedel pravega odgovora.

„Mislim, da jih nima!" je rekel počasi, toda beseda se mu je gredoč ustavila.

„Kako bi imel rogove... človek je, kakor mi!" se je oglasila nejevoljno Lojzka; nato pa se je zamislila in je še rekla: „Samo duše nima!"

Po dolgem prevdarku je vprašal Tonček:

„Kako pa je, če človek pade v vojski... takole vznak?"

Pokazal je, kako človek pade vznak.

„Pobijejo ga... do mrtvega!" je mirno razložil Matijče.

„Oče so obljubili, da mi prinesejo puško seboj!"

„Kako bi jo prinesli, če so padli!" ga je osorno zavrnila Lojzka.

„Pa so jih pobili... do mrtvega?"

„Do mrtvega!"

Osmero mladih, nastežaj odprtih oči je zamolklo in plaho strmelo v mrak... strmelo v nekaj neznanega, srcu in pameti neraz umljivega.—

Ob tistem času sta sedela stari oče in stara mati pred hišo na klopi. Zaduja

rdeča zarja se je svetila izza temnega listja na vrtu. Tih večer je bil; samo od hleva sem se je pridušeno glasil zategnjen, že hripav jok; najbrž je bila tam mlada mati, ki je bila šla krmit živino.

Stara dva sedela globoko sključena, tesno drug ob drugem in sta se držala za roko, kakor že dolgo ne poprej; gledala v nebeško zarjo večerno z očmi brez solz in nista rekla nobene besede.—

Ivan Cankar

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA
LJUBLJANA

Ms 512
NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA
LJUBLJANA
st. 52/5

27

~~Podobe iz sanj~~

~~Ivan Cankar~~

Strah.

Troje jih je sedelo za mizo; eden je imel grbo, drugi je šepal, tretji je bil bebec.

Bebec je zapel z lepim in čistim glasom: „Kaj nam pa morejo – morejo – morejo –"

Grbec je natočil vina sebi in obema onima ter je rekel šepavcu:

„Tako se mi zdi, ko točim, kakor da bi mi trije ne smeli sedeti za mizo. Še v kotu ne. V veži in na tleh je po pravici naša miza!"

Šepavec se je ozrl po izbi, ki je bila gluha in nema.

„Kar ostanimo, dokler je vse prazno!"

Tedaj je grbec povesil glavo.

„Preveč je prazno! Nikoli nisem maral takih izb, kjer človek devetkrat sliši lastno besedo. Že otroka me je bilo strah, kadar sem bil sam, četudi ob belem dnevu. Zdelo se mi je: zdajle se odpro duri, prav počasi, prav tiho, še kljuka ne bo klenknila; in ko bodo

odprte nastežaj; bo stopil v izbo — kdo?"

„Kdo?" je mirko izpod čela vprašal Šepavec ter se je ponesrečena ozrl proti durim.

„Saj to je najhuje — kdo? Ne bilo bi strahu, da bi človek vedel, kdo in kakšno je strašilo, biela prikazen, ki čaka pred durmi, da nagne kljuko, se priplazi v izbo. Strah je koleden, ki sanje v samotnem srcu prečudne podobe, dokler jih nekoč ne ukleše. Le slutnja je neznanega, izvenčloveškega; zato umrje človek od strahu, ker mora umreti; kako bi vedel med glasnimi ljudmi, ko je bil že pogledal na ono stran?"

Beber je bulil predse s praznimi očmi in je pel brez nehanja:

„Kaj nam pa morejo — morejo — morejo —"

Šepavec je smehljaje pokazal nanj.

„Ta je tudi prč že pogledal na ono stran! Ali ne?, kaj se mu je pripetilo, ko je bil še otrok? Bil je nekoč sam doma v veliki izbi, in pozen mrak je že bil; domači so bili šli nekam na svatbo prijatla prodajat. Otrok se je stisnil v kot in je gledal, kako se plazi noč po pretih zmirom bližje proti njemu. Tedaj se spomni nanj sosed, stric Šimen, ter ugane kaj

prav posebno burko. Poišče votlo bučo, ji napravi oči in usta ter pritrdi vanjo prižgano svečo. To bučo si postavi na glavo, nato si ogrne še dolgo belo rjuho in ták se napoti v vežo. Prav tiho, prav počasi odpira duri, odpre jih nastežaj, stoji na pragu visok in strašen in ne reče nobene besede. Kakor je bil prišel, tako odide, prav tiho in počasi zapre duri za seboj. Nato ugasne zunaj svečo, vrže bučo in rjuho stran ter se povrne v izbo ves vesel in glasen. „No, Mihec, kaj pa ti, da si tako sam in tih in da se skrivaš v kot? Ali te je morda strah?" Otrok ne zine, tišči se k zidu, se trese po vsem telesu in šklepeče z zobmi. „No, Mihec, kaj bi se tresel — saj sem jaz, stric Šimen!" Otrok molči. Jezik se mu je pač še razvezal, pamet pa mu ni shodila nikoli... Kaj, ali je ta tudi pogledal na ono stran, ko je videl strica Šimna z bučo in rjuho?"

„Tudi ta je pogledal na ono stran... blagor mu, da je pogledal tako zgodaj!" je zamišljen in žalosten odvrnil grbec. „Saj ni videl strica Šimna! Če bi bil

koj takrat, kar pred njim snel bučo, vrgel rjuho stran ter se mu zasmejal naglas, bi otrok ne verjel, da prikazen ni bila prikazen, temveč da se je bil našemil stric Šimen. Ker v hipu, ko so se odprle duri nastežaj in se je visoko pred njim zasvetilo dvoje rdečih oči, je ugledal tisto, kar je bilo v samoti zasnovalo že njegovo splašeno srce sámo... Blagor se mu! On poje... nama se noče, ker nisva še ugledala strica Šimna!"

S čudnim smehljajem, ki ni bil prav nič vesel, se je ozrl šepavec proti oknu; mračilo se je.

„Zdi se mi, da je že bliza!"

„Tudi meni se zdi!" je zavzdihnil grbec. „Strah mojega srca ga oznanja. Ko bi se le dalo pobegniti kam iz samote, iz tišine; ali ne dá se; človek nosi to samoto seboj, kamorkoli nameri korak... Ali jih slišiš?"

Junaj se je oglasilo prešerno vriskanje in petje, prišlo je bližje, šlo mimo hiše ter se razleglo v klanec nizdol. Bebec je zavrisnil ~~ta~~ in skočil ~~ka~~ proti oknu, šepavec ga je surovo potegnil za rokav nazaj ter ga posadil na stol.

„Molči, pokveka... ali te ni sram?"

Grbec je globoko povesil glavo ter skril oči v dlani.

„Morda bodo že jutri gledali smrt... ali smrt ni strašilo, ni neznana prikazen, ki se potuhnjeno priplazi skozi mračno vežo; nezastrta, velika in jasna stopi pred človeka in ga vzdigne v naročje... Morda bodo okusili hude bolečine; ali bolečina ni..."

„Ni stric Šimen z votlo bučo na glavi in z rjuho na plečih!" je rekel šepavec.

„Ti, nesrečnež, ne boš gledal smrti, kakor jo bodo gledali vriskajoči fantje tam zunaj... priplazila se bo nekoč tiha in grda izpod postelje, strašilu podobna. Ne boš okusil bolečine. Javržen si, proklet, da sediš v samoti, se oziraš proti durim, čakaš in trepečeš, kedaj da se prikaže tisto, kar se mora prikazati! Že je v tvojem srcu to neznano strašilo in kmalu bo vtelešeno... Ali niso duri samo priprte? Zdi se mi, da je zapihal hlad iz noči."

„Že je blizu, pravim, že je v veži!" se je strecel šepavec. „Kaj pa ti, mali moj Mihec, kaj ti se nič ne bojiš, se ne bojiš, da bi zdajle prišlo tisto, silno do nebes,

pogledalo te s svetlimi očmi in..."

Bebec se je široko zasmejal ter je zapel z zvonkim glasom:

„Nič nam ne morejo – morejo – morejo –"

Iz daljave, iz doline se je glasila ubrana pesem:

„Oj ta soldaški boben..."

V izbi se je strnila gosta noč, da ni bilo razločiti nobenega lica več.

Gabec in šepavec sta umolknila. –

Ivan Cankar

Ms 512
NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA
LJUBLJANA
st. 52/6

33

~~Podobe iz sanj.~~
~~Ivan Cankar.~~

~~XVI.~~ Maj.

Šel sem najprej na vrt. Tam so cvetele jablane; nekatere so bile čisto bele, druge so imele na mehkih lističih rahel rožnat dih, kakor se prikaže zjutraj na otroških licih. Pod jablanami se je razprostirala bleščeča sinja preproga potočnic, tako nagosto tkana, da je trava komaj dihala in se je poganjala trudoma k luči. Po tej lepoti se je iznad gozda, še v meglenem somraku dremajočega, razgledavalo jutranje soluce, neba in zemlje svetlooki gospodar.

Utrgal sem potočnico in sem ji rekel: „Kaj nič ne vidiš, ti mala, nedolžna? Kaj nič ne veš? Saj je to čisto drugo soluce, saj je čisto druga pomlad! Ti pa si, kakor si bila!" Čez pet minut je potočnica v moji vroči roki ovenela, izdihnila. Presunil me je strah, ko sem jo videl mrtvo in ko sem se spomnil na vse tiste, ki sem jih bil pohodil brez misli in brez kesanja: „Človek si;

in smrt je ~~ujegov~~ tvoj spomin!"

Napotil sem se v gozd. Vse je bilo tam, kakor prejšnje čase, prav nikjer ni bilo znamenja trohnobe, nikjer ni dišalo po nezakopanih truplih. Izza visokih, temnih smrek se je lesketalo sočno listje mladih hrastov; tla so bila vsa preprežena s svežim praprotjem in širokimi ujivami borovnic; kraj poti se je prikazala, me je tiho izpod listja pozdravila zakasnela vijolica, tam se je zasvetila vrsta belih marjetic, v globokem zatišju se je skrivala plaho stisnjena družba razcvelih šmarnic. Nežno, zlatozeleno cvetje mladih smrek in borovcev je z žarkimi venci ovijalo zamolklo vejevje. Tak cvet, ki je imel natanko podobo grškega križa, sem utrgal, sem ga pobožal in sem mu rekel: „Ti zlatozeleni, mehki cvet, ti nebogljeni, kaj nič ne veš? Kaj ne veš, kako hudo nam je na svetu? Veseliš se luči, kakor da je še zmirom tista gorka luč! Piješ življenje in ga ljubiš, kakor da je še zmirom tisto mlado življenje! Ti nedolžni, nespametni cvet!" Čez pet minut je ta cvet usahnil in obledel; zasegla ga je smrt, ko je šel človek mimo.

Nenadoma se je gozd razmaknil na obe strani in ugledal sem prostrano jaso, ki je poprej ni bilo. Tam so rasli nekaj kostanji, ponosna in vesela bratovščina, zdaj so stali med grmičevjem in praprotjem nizki štori, siromašni; zdelo se mi je, kakor da bi ranjenci kapali ostanke gladko odžaganih rok in nog. Izpod mrtvih štorov so ječe kopnele mladike, da bi pridobile prostora in zraka; toda nekaj temnega, nemilijenega jih je tiščalo k tlom, jim ni dalo do življenja. Prav pod menoj je poslednjikrat zajecala mladika, je zavpdihnila trepetaje: „Človek je hodil tod; njegov spomin je smrt!"

Majsko solnce, do milo in mehko, še ni bilo dospelo do poldneva, na golo jaso pa je pripekalo s trdo poletno močjo. Legel sem v praprot in koj mi je drema vica rahlo segla preko čela in oči. Tik ob moji desnici je rasla drobna modrikasta cvetica, ki ji ne vem imena; vanjo se je bil vsesal velik čmrlj; papiral je tako pohlepno, da je potresaval z debelim spodnjim životom; cvetica se je zibala.

Oprezno sem vzdignil roko, nameril

ter urno izprožil kazalec ob palcu. Čmrlj je odletel daleč, prevalil se v praproti, pobral se brž, nato je pobrenčal krog mene v hitrih kolobarjih, napol razljučen, napol prestrašen, ter nazaduje izginil v solučno luč. Cvetici se je bilo zlomilo stebelce pod vratom in glava se je nagnila nizdol. Takrat je naglo in nemirno, kakor da je bil zgrešil pot, priplezal na moj čevelj dolg črn mravljinec ter stremil hlastaje in opotekaje se proti nogavici. Tudi nanj sem nameril naskrivaj, toda videl me je, begal je na to, na ono stran, pobegniti ni mogel; izprožil sem ob pravem času, odletel je visoko in ni ga bilo več.

Dremavica me je kmalu tako prevzela, da se je visoko drevje krog jase pričelo polagoma in v vrstah zibati in zadobilo je čudne, pošastne oblike; temne smreke so bile podobne ljudem-velikanom z mnogoterimi dolgimi, rogolovistimi rokami, s trepalnicami, ki so segale do trebuha, in s štorastimi, ogromnimi nogami, ki so se le mukoma trgale iz tal. Svetloba

na jasi je bila milejša, bila mi je v dušo kakor vino. Videl in slišal sem vse naokoli, ali ganil se nisem; sladka, le„nobna omotica mi je bila z mehko odejo pogrnila telo in nisem je maral premakniti, da bi mi ne zdrknila s ko„len. Slišal sem, kako so prepevali in se pogovarjali ptiči v vejevju, kako je od daleč klicala kukavica samotarka in kako se je med seboj pomenkovalo drevje samo, z zamolklim glasom in modro besedo. V teh pogovorih je bil velik mir, nekaljen, bila je radost, globoka in tiha, kakor jezero, ki počiva pod opoldanskim solncem.

Tedaj se je na odeji prikazalo nekaj nerodnega, zavaljenega; prekopicalo se je, opotekalo se, plezalo zmirom višje; bil je debeli čmrlj, sila velik, devetkrat večji kot prej. Koj za njim je od drugega konca ročno in urno prihitel mravljinec; tudi ta je bil prečudno dolg, da takega še nikoli nisem videl. Ko sta si prišla naproti na mojem trebuhu, sta si od„počila; gledala sta name z izbuljenimi očmi, kazala sta name in se razgovarjala

natihoma. Tesno mi je bilo pri srcu, rad bi bil slišal in razumel vsaj besedo. Ali prav v tistem hipu se je oglasilo nad menoj dvoje senic, tenko in razločno. „Bojim se kragulja, ali bolj se bojim človeka!" je rekla ena. „Kragulj je lačen, človek pa je hudoben!" je odgovorila druga. Čmrlj in mravljinec sta bila zmirom večja in zmirom težja, tiščala sta me, ~~na trebuh~~, da sem komaj dihal. Z vso silo sem zgrabil za odejo, vrgel sem jo raz sebe in sem se vzdramil.

Šel sem iz gozda s povešeno glavo, potrt in sila truden. Na srce mi je tolkla kakor z razbeljenim kladivom beseda za besedo:

Vsem sije to majsko solnce, čmrljn in mravljincu, senicam in ščinkovcem, praproti in šmarnicam, hrastom, smrekam in borovcem, vsem božjim stvarem, le človeku ne, človeku, ki ima dušo, razum in voljo, le srca ne.—

Ivan Cankar

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA
LJUBLJANA

Ms 512
NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA
LJUBLJANA
st. 52/7

39

Peter Klepec.

Kdo še pozna to lepo staro zgodbo o Petru Klepcu? Kar vas je mlajših, je ne poznate več; zato vam jo povem, kakor mi je ostala v spominu.

Peter Klepec je bil bajtarjev sin; dali so ga že zgodaj bogatemu gospodarju za pastirja; zjutraj je gnal govedo na pašo, zvečer s paše; tako je živel v miru z Bogom in z ljudmi, dokler niso tovariši pastirji spoznali, da je slabič. Imel je namreč Peter tenke kosti, droben život in belo kožo; nekoč so se mu usule po licih solze in to je bil njegov poglavitni greh. Človek je po svoji naturi k hudemu nagnjen. Ko so tovariši videli te solze, niso od tiste ure privoščili Petru nobene prijazne besede več. Kdorkoli si je izmislil, ga je suval in pretepal, kar tako nalepem, zaradi srčnega veselja. Naredilo se je samo

ob sebi, da je bil hlapec prav vsakemu in vsem; še takim tovarišem, ki niso bili nič močnejši od njega. Nazaduje so ga dražili in zasmehovali na cesti že paglavci, skoraj še samosrajčniki. Peter se ni upiral nikomur, nikoli ni zamahnil; ker vedel je, da bi tedaj vsi hkrati planili nanj, na sužnja, ki se je spuntal zoper gospoda. Služil je udano in potrpežljivo; ni le ubogal, kar so mu ukazali, temveč tudi radovoljno se je ponižal, kadarkoli je dala prilika; mislil je v svojem čistem srcu, da bi tako ganil njih zakrknjenost; ali ni je ganil, ker se kaj takega še nikoli ni primerilo. Kolikor svetejša je bila njegova pohlevnost, toliko okrutnejši so bili gospodarji; ni je slajše pijače, kot je solza nebogljencev, kvečjemu še kri sirot.

Ko je bila mera njegovega trpljenja polna do roba, se je spomnil Peter Klepec, da je v nebesih Bog, ki je pravičen. Bil je čisto sam, videl je visoko nebo nad seboj, ki je milo in toplo gledalo nanj, razjokal se je iz dna svojih bolečin, pokleknil je ter molil:

„Bog nebeški, pravični, ki si vsa videl,

daj mi moči. Umreti bi moral od vsega hudega, če me ne uslišiš. Saj je razbičano to moje ubogo srce, da mi za nobeno rano več prostora. Drugim solnce, meni noč; drugim veselje, meni bridkost brez kraja. Dolgo je že, truden sem, ne morem več. Odreši me, o Bog pravični, daj mi moči!"

Tako je molil; nebo se ga je usmililo ter se je odprlo. Angelj božji se je spustil na zemljo in je poljubil Petra Klepca, ko je spal. V tistem trenotku je zadobil Peter čeznaturno moč tega angelja božjega. Ko se je vzdramil, je skočil bistro na noge, razleknil se in razmahnil, nato zavriskal od radosti tako glasno, da so v gozdu zašumeli vrhovi. Ugledal je staro tepko, mogočno drevo; objel jo je narahlo z obema rokama ter jo izrval s koreninami, kakor da bi ne bila mogočna tepka, temveč bilka v travi. Tako je preizkusil in spoznal svojo silo. Prišli so tovariši pastirji, zato da bi ga pretepli, ker je bil noč prespal na paši. Peter je zgrabil enega z desnico, drugega z levico, vzdignil obadva visoko, malo potresel ter ju varno posadil

na tla. Tovariši so obnemeli in popadali ob tolikem čudežu. In potem —

Zares — in potem?

Potem — nič! —

Zgodba o Petru Klepcu nima konca; izgubi se v meglo brez sledu in glasu. Nič ne vemo, kako se je še nadalje godilo močnemu Petru Klepcu. Ne pisanja ni, ne sporočila, kako je ravnal s svojo močjo: ali je strahoval in pestil svoje neusmiljene gospodarje, povračal jim, kakor so mu bili dajali; ali je morda zakraljeval deželam naokoli, vojskoval se in premagal ~~mogočne~~ ošabne sovražnike po vsem prostranem svetu, kakor sam kralj Matjaž. Prav nič takega ne vemo. Vse kaže, da je izrval tisto staro tepko, nato pa živel nadalje miren, tih in udan, kakor je bil pač vajen; zvesto je ubogal gospodarja, gonil njegovo govedo na pašo, kos kruha v culi, ter služil tovarišem in vsem ljudem s svojo močjo in po njih ukazih. Pa da mu dobrotljivi Bog ni bil poslal le svojega angelja iz nebes, temveč dodelil mu kar svojo neskončno oblast, bi Peter Klepec ne vedel, kaj bi z njo počel; še v napoto bi mu morda bila.

Resnično: v napoto bi mu bila moč, ne mogel bi je prenašati, žalosten bi bil zaradi nje. Ker Peter Klepec je sanjal, sanjal o moči; milo sanjal ob vročih poletnih dneh, v senci pod tisto staro tepko; tako lepe in sladke so bile podobe, ki jih je gledal s svojim srcem, da bi ga bilo strah, če bi se te sanje nenadoma uresničile in bi jih ne bilo več. Pa če bi trdega dela ne bilo, ne trpljenja, ne ponižanja, ne bridkosti — odkod bi bile sanje? Bog ga je videl do dna, zato se mu je v svoji modrosti in pravičnosti nasmehnil tisto noč, poslal mu svojega angelja.—

Zdi se mi, da sem ga zadnjič srečal, Petra Klepca, ko je po strmem ilovnatem klancu vlekel silno butaro drv za svojega gospodarja; oddahnil si je, pogledal proti nebu, otrl si čelo z dlanjó ter vlekel, vlekel dalje. Pogledal sem ga in sam ne vem, kako se mi je storilo: razjokal sem se od žalosti in sramú.—

Ivan Cankar

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA
LJUBLJANA

Ms 512
NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA
LJUBLJANA
st. 52/8

44

Obnemelost.

Ivan Cankar.

Žalostne in dolge so zdaj noči, meni in tebi; od večera do polnoči grenke misli, od polnoči do jutra puste bloduje. Zadnjič se mi je tóle sanjalo:

Zagozden sem bil med ljudmi, ki so se gnetli na velikem, ograjenem prostoru, podobnem ovčji staji; nisem razločil, ali je bilo nad nami nizko, sivo nebo, ali je bila streha od rosnega jekla; vzduh je bil gost in strupen, kakor mlaka.

Brez števila ljudi je bilo, glava ob glavi, lice ob licu; poznal sem vse. Ne po imenih, le napol po obrazih, toda videl sem jih vse že nekoč, kjerkoli. Bili so otroci, mladeniči in starci, moški in ženske; gnetli so se in prerivali vsekrižem in vseprek, kakor raki v jerbasu. Iz daljnih in bližnjih pokrajin in krajev so se bili zbrali na tem tihem semnju brez šatorov, brez kramarjev, mešetarjev in kupcev; videl sem

kmete izpod Grintovca in izpod Vanova,
od Jile, od Savinje in od Krke, iz Rekunja
in iz Vipravščine, iz Posavja in z blagoslovljene ljubljanske ravní. Raplovil sem jih
po nošnji, po laséh in čeljustih in posebno
po očéh. Mrzlo in mrko je gledal rjavi
človek izpod Vanova, zamišljen je bil
oni od Jile, kakor da nikjer ni domač,
živo
~~živahno~~ je pomežikaval sejmar od Krke,
nemarno
~~ostudno~~ se je smehljal Ljubljančan. Med
kmeti in kmeticami, klapci in deklami,
krščimi branjevci, vozniki, čevljarji,
kovači, polepuhi, berači, šalovi in drugim
ljudstvom je bila posejana duhovna in
posvetna gospoda: rejeni župniki, lenki
kaplani, cesarski in deželni pisarji, dan
čemerni učitelji
karji in dacarji, in veliko število žakljenih biričev.

Vse to pisana in črna množica je mol
čala. Jares, še drsajočega, pričajenega ko
rake ni bilo čuti, če diha, ne vzdiha ne
iz teh tisočerih teles, ki so se prerivala,
gnetla in dušila brez glasu. Tišina je
bila tolika, da je sama sebe slišala; ~~ne~~
še glas trohnobe angeljene v dolini Joza
pal bi ne bil tako skrušen.

Spočetka se mi je zdelo, da malči ta
semanja množica le v skrbljivem, nemirnem
pričakovanju in da ne občuti posebnega
strahu, tudi ne utrujenosti, ne lakodi
in ne žeje. Oči so strepele napeto, nosnice
so bile tenke in stisnjene, izpod ustnic
so štrlele trde čeljusti; malokdaj se je
drug ozrl na drugega in še takrat je bil
pogled nagel in nezanesljiv. Treba je bilo,
vsa znamenja so pričala, vsaka žila pod
kožo je kopnela, da se kaj, nenadoma,
če ta hip zgodi nekaj silnega, naduse po-
membnega. Kaj pa da bi bilo, ni vedel
nihče med njimi. Prišlo je moralo, na
vsak način, karkoli, čeprav neznana stra-
hota, smrt in veselju konec.

Živeli so vsi edinole v tem pričakovanju,
za nobeno drugo stvar in misel ne; po-
vabilo se jih je popolnoma, čisto popilo
jih je, tako da ni bilo kraja več ne za
ljubezen, ne za sovraštvo, ne za čednost in
ne za greh, kakor da so bili od rojstva
ustvarjeni za to edino uro, za dogodek,
ki je bližal.

Oči, ki so gledale nemirno, so se širile
čezmerno, so kazale golo belino; tenke

ustnice so bledele; to je bil strah, pričakovanja temni sin. Gibanje, razmikanje in druženje ni ponehalo ne za trenotek; veter je zibal žito na polju, klasje se je priklanjalo in dvigalo v dolgih valovih. Ali niti eden med vsemi se ni ganil s svojega mesta, še za ped ne. Bilo je beganje brez korakov, prerekanje brez besed, vpitje brez glasú. K tlom so bili prikovani, drug na drugega priklenjeni in vendar so hodili zasopljeni, brez nehanja, kakor oslepeli, obtopeli sužnji, ki v večnem kolobarju kalajo vodo iz gospodovega vodnjaka. Videl sem, kako so črno zatekale oči, kako so se nabirale rdeče pene kraj usten; to je bila groza, ki strmi brez besed, brez misli in duše; in ne vé, kam strmi.

Če je v pričakovanju in v grozi kakšna misel, je ena sama: da bi že bilo, da bi se zgodilo, pa bodi in se zgodi karkoli! Če je kakšna želja, je le ena: storiti, stopiti, prijeti, hiteti naproti – kam? – kamorkoli! Ne miru! Oči bi rade gledale, bi spoznale, same bodo planile iz jam! Roka bi udarila, zgrabila, pa če zgrabi sámo smrt za golo čeljust! Taj smrt je le ena

in je božja, pričakovanje pa je tisoč kri-
vičnih smrti. Odprite se, vrata, prikaži
se, sodba; strašnejša nisi od strahú!

Daljši in višji so bili valovi, ki jih
je gnal vihar preko mračnega polja.

Kakor za kazen in v zasmeh se je tedaj
sodba sama zapisala na ta lica, spačena
od groze; in strašnejša je bila od strahú.

Zares, to brezštevilno množico je preši-
nil trepet in šlo je od srca do srca: bodi
zaklet v pričakovanju, v strahu zaklet in
večni obnemelosti! Uteči boš hotel, pa ne
boš vedel kam, tudi nog ne boš ganil! Ja-
vpil bi rad v svoji bolečini, pa ti bo grlo
zadrgnjeno; in če bi zavpil, bi te nihče ne
čul; prosil bi rad v svojem ponižanju, pa
ne boš vedel kóga; in če bi prosil, bi te
nihče ne uslišal; umrl bi rad, lačnemu in
žejnemu ti bo smrt bolj zaželjena od jedi
in pijače; toda ne boš umrl, temveč umi-
ral boš vsak trenotek in brez konca; živel
boš neživ, sam sebi v sramoto in gnus, pla-
men brez gorkote, beseda brez glasu, telo
brez duše! Tako je bilo zapisano na oka-
menelih licih, v nastežaj odprtih očeh.

Takrat so planile od vseh strani proti visoki

ograji nežne sence – njih duše so bile; ple-
zale so kvišku, lovile so, grabile z dolgimi
rokami, padale so, nohena mi prišla do
vrha; in telesa so bila ukovana k tlom, živa
neživa.

Krik nezname bolesti je presunil tišino,
krik iz prsi mojih bratnih; in ničesar
mi bilo več. —

To se mi je sanjalo zadnjič. O, žalostne
in dolge so zdaj noči, meni in tebi! —

———

Ivan Cankar

~~„Obnemelost" in „Leda" pridela pod ta skupni naslov. Na prvem mestu „Obnemelost."~~

50

~~Podobe iz sanj.~~

~~Izida Ivan Cankar.~~

Ms 512
NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA
LJUBLJANA
st. 52/9

Leda.

~~Iz Ivan Cankar.~~

Na prostranem taborišču, pred pustim obličjem nizkih, rdečih barak, se je vadilo tisoč vojakov in več. Mrzlo jutro je bilo; suha megla je rezala v kožo, na razhojenih, trdih tleh je ležala slana, starim rekrutom je viselo ivje od brk. Sunkoma, z lesenimi koraki so se premikale vrste naprej in nazaj, na desno in na levo, strinjale so se in razmikale, mahoma so padle na trebuh kakor pokošene, vzdignile se prav tako naglo, korakale v to smer, v ono smer, spustile se v tek ter se ustavile ukovane pred plotom. Po vsem taborišču so se razlegali rezki, presekani klici v čudnem jeziku in v glasu, ki je bil morda zaradi goste megle nenaraven in tuj, kakor zasenčen.

Med sivimi vrstami vojakov je begala, zaletavala se, plesala v kolobarju, spenjala se kvišku in presunljivo lajala Leda,

nadporočnikova psica. Lepa žival je bila; katere pasme, ne vem, ker v teh stvareh nisem učen; imela je svetlorjavo, kodrasto, zelo fino dlako, na trebuhu in pod gobčkom snežnobelo; v život je bila vitka, noge so bile močne in lepo raščene, rep košat, ~~[illegible]~~ uhlji dolgi in viseči; gobec je bil špičast, skoraj lisičji, nadvse nežen in polu življenja; in iznad gobca je gledalo dvoje pametnih, velikih, rumenkasto zjavih oči, ki so se užigale in so ugašale kakor plamen v vetru.

Nihče se ni zmenil zanjo, čeprav je ~~[illegible]~~ kazalo, da bi rada povedala vsem ali vsaj enemu nekaj prav posebnega, sila važnega, kar bi bilo potreba slišati in zvedeti brez odlašanja, še tisti trenotek. Vzpela se je s predujima nogama na prsi rekrutu, pogledala mu naravnost pod brke, da mu je ivje skopnelo v njeni vroči sapi; on pa ni trenil z očesom, ne ganil se ni; ker prav tedaj je bil udaril skozi meglo rezek klic: „Ha-a-tá!" Ob tem klicu so stale vrste kakor okamenele; o življenju je pričal samo beli sopar, ki se je dvigal iz ust in nosov. Psica je zalajala zategnjeno in žalostno

ter je s povešenim repom pobegnila za barako; in nihče se ni zmenil zanjo.

Opoldne, ko je belo zimsko soluce trudno pomežiknilo izza megle in ivja, sem šel preko dvorišča. Na ped zemlje za barako je sijalo soluce in je popilo slano; tam je ležala psica. Sama je bila, dremala je z napol zaprtimi očmi. Sklonil sem se k nji, pobožal jo po mehki dlaki, pogledal ji od blizu v rosni gobec; še z repom ni zgenila, oči pa so bile mirne in tuje, so nejevoljno vprašale: „Počemú si prišel?" Kakor osramočen in ponižan sem se vrnil v barako. Malo kasneje je hitel tam mimo neroden ne krut s kositarno skodelo juhe v rokah; psice ni videl, spotaknil se je óbujo, zvrnil se na kolena ter si razlil vročo juho po obrazu in jopi; tudi zanj se ni zmenila, on pa je zakričal od jeze in bolečine ter hitel dalje.

Tisti večer sem kmalu legel na slamnico; premražen sem bil in bolan in pusta praznota je bila v mojem srcu. Tudi drugi so polegli in luč je ugasnila nad nami. Svetlo pa je bilo še toliko, da sem razločil nad vzglavji tovarišev plašče in

puške v dolgi vrsti, na policah skodelice, žlice in ostanke črnega kruha; razločil sem tudi križasto tramovje pod nizko streho barake, ~~vislice ob vislicah~~. Kolikor dalj sem gledal v ~~ta~~ mrak, toliko bolj se je razmikal pred mojimi očmi; ne vem, odkod je svetila ta luč, ker noč je bila temna zunaj, okna pa so bila skrita in z navlako zastrta.

Dolgo nisem zaspal; zeblo me je v noge in v život; še hujši mraz pa je bil v moji duši, ogreti je ni mogla nobena misel. Slišal sem, kako so se izmučeni in nemirni premetavali tovariši po svojih slamnicah; v polspanju so hropeli, vzdihovali in povzklikali. Časih se je kateri vzdignil, ozrl se z belimi očmi začuden po baraki ter se nató zagrnil preko glave. Slišal sem jih še in videl, ko mi je bilo že topleje krog prsi in sem čutil napol bdeč, da več ne bdim.

Zazdelo se mi je, da sem domá, da sedi za mizo Marijan, moj učenec, ter postavlja lesene vojake v vrsto. Njegova roka je zelo drobna, pa vendar je mezinec

večji od celega vojaka s puško in bajo-
netom. Z dvema prekoma zgrabi modro po-
vprenega možica za glavo ker za podizne
v usto; nato zakliče s tenkim glasom:
„Ha-a-tá!" — in možici se res ne ganejo. Ne-
nadoma odpre Marijan usta naskežaj in
ne more zavpiti od neznanega strahú. Ri-
kože se kocinasta šapa in pomete z enim
mahom vso pisano četo z mize, da se ropo-
doma razkotali po tleh. Med zmečjene
vojake, ki ležé križem in molé kvišku
tenke noge, se zvrne Marijan sam in
nikjer ga ni več. Poleg šape, ki se zma-
govito vpira ob mizo, se prikaže druga
in nad šapama špičasta gobec. To je Leda.

Nikoli nisem občutil tolike in tako
čudne groze kakor v tistem trenotku:
bila je groza, da sem nepripravljen, z vsemi
svojimi grehi, v vsej svoji ničevosti
in sramoti stopil pred sodnika. Zavedel
sem se, da nisem doma in da ne sedim
za mizo, temveč da ležim na slamnjači
v baraki; še globlje pod to zavestjo sem
slutil, da spim. Pa nisem mogel
odvrniti ne pogleda, ne misli od teh
svetlih, rjavih oči, ki so mirno izpra-
šujoče strmele naravnost name; šape

so slonele na mojih prsih, rosni gobec je bil tik pred mojimi usteni. Vseh, teh mirno izpraševajočih, je bilo neusmiljeno za ničevanje, je bila čista premoč duhá, pameti in dobrote, ki z enim samim pogledom razgali skeleno ničevost ter jo pahne v padec. Zeno sramoto. Strahopetnež bere obsodbo, pa v strahopetnem upanju in v strahopetni grozi čaka, da jo izpuani sodnik naglas. Bal sem se in trepet, da se odpre ter izpiše ali gobec; v lica mi je iz duše segel mraz, gnati nisem mogel ne z roko, ne s trepalnico. —

Zunaj, od daleč, je zalajalo zahegnjeno in žalostno; zgrnilo se mi raz prsi, razpihnil sem, truden, neutolažen. Ugledal sem izpuščene obraze dovarišev, vojaške plašče, puške v vrsti, pod streho barake križasto stremenje, ~~visilice ob visilicah.~~

Ivan Cankar

V.

Ms 512
NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA
LJUBLJANA
st. 52/10

56

~~Podobe iz sanj.~~ ~~Ivan Cankar~~

~~Ivan Cankar.~~

Edina beseda.

Med najbolj zgodnjimi in najbolj razločnimi spomini izza otroških let mi je spomin na smrt. Bila je velika, prazna soba, morda le v spominu tako velika in prazna; v kotu kraj peči je stala postelja, zastrta od stropa do tal z zelenimi cunjami; tam je ležal naš stari oče ves čas, kolikor sem ga poznal. Živega vidim komaj še za meglami; čemeren obraz, sivkasta, zgrbljena lica, debela spodnja usten, od katere je kapalo na krožnik in na odejo, kadar je počasi, s tresočo roko nesel žlico k ustom. Njegovega glasu ne slišim več in zdi se mi, da ga zares nikoli nisem slišal. Zdaj je ležal na čistih, belih rjuhah in se ni ganil; ~~troje~~ sveče so gorele kraj postelje, v sobi je dišalo po loju, vse je bilo prazniško; in rekli so, da je mrtev. Stopil sem blizu k zglavju; ni me bilo strah, tudi žalosten nisem bil, ker nisem vedel, kaj da je strah in žalost; le radoveden sem bil sila, kaj da se bo nenadoma prikazalo posebnega na tem sivkastem obrazu, kaj da bo mahoma presekalo in na obe strani prevrnilo ta čudni mir in to po loju dišečo

tišino in kedaj da se bo zganila ta debela spodnja usten ter izpregovorila naglas. Kajti očitno mi je bilo, da stoji prav tik za to ustno beseda, ki čaka, da stopi nanjo ter se razodene ljudem; kakor stoji človek za durmi, drži za kljuko ter se le še za tren obotavlja, da pritisne nanjo. Zdelo se mi je, da se tudi vsi drugi ozirajo po tej besedi, da je vse že določeno in pripravljeno, le besede še ni in da je samo zaradi nje ta prazniška tišina in ta zlovoljni, trepetajoči, nemirni mir.

Nekoč so raznesli po našem kraju, da je umrl zakrknjen brezbožnež, ki se mu še na mrtvaški postelji pozna, da se ni bil spravil ne s tem, ne z onim svetom; pravili so, da mu je obraz od sile grd in spačen in da vsakogar obide groza, kdor ga pride skropit. Šel sem tja, da bi ga videl. Sam je ležal v izbi, ki je bila gola kakor skedenj; dvoje svěč mu je gorelo. Prav res je bil v obraz teman in trd, samsvoj; košate obrvi so visele na trepalnice, neobrita, močna čeljust je štrlela visoko in je bila kakor od kamna. Ali groza mi ni segla od teh košatih obrvi, ne od kamenite čeljusti, tudi ne od silnih rok, ki so se oklepale razpela kakor ugrabljene dedščine; temveč strmela je name z usten, teh stisnjenih, pod ostrim zobom zgrizenih, ki bi na ves glas povedale, do samih nebes zavpile besedo, kakor je človeško uho še nikoli ni slišalo. Že je bila iz dna vsega

spoznanja planila do roka, do duri, skresala
je rožljaje za klinko; kedaj se je zavrtel ključ
vedno-kdaj in za zunanjim, zob se je zaredil
v črno kri. In nekdaj se niso gnile noči. Na
zaklenjenih durih pa se je poznalo, kdo je stal
pravkar tik za njimi, kdo je trkal nanje, preden
je okamenel.

V mojem spominu je sveta podoba; mnogo let
je že tam, zunanjim na enem mestu, mojim očem
zunanjim enaka, čeprav bi morda kdo drugi sodil,
da je že začrnela in da le moje srce vselej po
sebi ustvari po svoje njen prvotni obraz;
malokdaj se ozrem nanjo, pa vendar nem, da bi
brez nje bila pusta in gola moja izba; in če
bi šla od hiše, bi šel z njo kozji blagoslov. To
je bila noč, ki sem jo prebdel ob mrtvaški
postelji svoje matere. Zdaj se mi dozdeva, da
sem bil vso čisto noč popolnoma nedan in miren,
mirnejši ~~kakor~~ nego kdaj poprej; nikakšne potrtosti,
nikakšne žalnobe nisem občutil, za čudo lahkotno
in svetlo je bilo v moji duši, kakor osvobojena
je bila, od nekod z višine je gledala na to
mračno izbo, na senke, dolge plamene sveč, na
beli materin obraz in name. Nikoli nisem
bil tako vdan čisti zadnji, edini bridki, ki
se ustavi človeku na ustnicah, kadar prestopi
prag na ono stran. Materin beli obraz se je
smehljal; njene senke, ozke ustnice niso bile
čisto zaprte, v srednjo se je bil vsesal en zob;
in prav ta zob, se mi je zdelo, da je podelil

ustnicam in njih smehljaju tisti posebni izraz, ko človek komaj še strpi, da bi v zmedi trpljenja, slepote in zmot zaklical besedo, ki bi z enim mahom obsvetlila, prenovila, odrešila vse, kar je, od konca do kraja. Tisto noč sem slišal te besede rahlo trkanje na duri mojega srca, slišal že njeno nerazločno šepetanje. Slutil in občutil sem jo zdaleč, kakor sluti človek še za meglami jutranjo zarjo in občuti s sladkim trepetom njeno toplo svetlobo, ko ne vidi oko še ne kapljice luči. In vselej, kadarkoli se ozrem na sveto podobo v svojem spominu, slišim šepetanje neizpregovorjene besede, kakor se je utrnila svetla iz čeznaturnega spoznanja, ki nam ni dodeljeno, iz vesoljne ljubezni, ki je ne poznamo; in milo in gorko mi je pri srcu, osvobojeno je.

Vse, kar je človek govoril v svojem življenju, od prvih jecljajočih vzklikov, preko mladeniškega vriskanja in moškega modrovanja do betežnih vzdihov in stokov starca, vse to, mislim, da je le neprestano, nerodno in prazno poskušanje, da bi povedal, kar se ne dá povedati, da bi odklenil, kar ostane neizprosno zaklenjeno do posledujega trenotka. V njem kljuje slutnja ónega, kar je tam, na drugi strani; slutnja, ki ne dá počitka ne srcu, ne pameti, ki je začetek vsega žlahtnega in vsega nizkotnega, dobrega in hudega, pravice in krivice, lepote in odurnosti; in še te slutnje same, ki je njegovo življenje,

ne more vbelesiti v trdo besedo. Pa pride ura, ko leži utrujen na visoki blazini, ko mu prižgó blagoslovljeno svečo, ko mu slepo strmé v skrop osteklele oči; kedaj se enkrat razmakne silni pásdor, bliskoma plane luč iz višin, v kripljenje in gnotah zajeljena luč, sijajna dopolniden sluđnje; in vse je jasno; usnice se odpró, da bi naglas povedale vsem živim ljudem, kar edino je vredno in potrebno povedati; odpró se in utihnejo...

Sanjalo se mi je gadnjič, ko so bdele oči, pa niso videle dneva, da grem trudoma po po„ ložnem hrbu vkreber. Jutranje solnce je sijalo toplo in prijetno, prav kakor je sijalo prejšnji dan in je mnogokolaj. Od vznožja pa do vrha je bilo trdo posuto s trupli ~~mrtvih~~ ljudi, ki so ležala vsepovšod in vsekriž, kakor razmetano snopje na žitnem polju; in kolikor je bilo še trave, je bila povaljana in krvava. Na vsakem obrazu, ~~ki mrtvaški~~ na vseh ~~teh~~ tisočerih je mrtvaška beseda, ki se je bila ustavila na robu usten. Pokleknil sem, prislonil uhó prav do teh posinelih usten, da bi slišal zamolklo drkanje, razločil vsaj šepet tega pepoznelega vpklika, ki bi enkrat za vselej vse razrešil. Usnice so ostale neme, se niso ganile; le nebesa so slišala njih edino, strašno besedo; človek, ki bi jo slišal, bi ne slišal nikoli nobene več.

Ivan Cankar: Sve črtice.

Ms 512
NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA
LJUBLJANA
Št. 52/11.

Sence.

Ali je mogoče, da se je to zares primerilo? Primerilo se med živimi ljudmi, ob belem dnevu, pod solncem, ki je? — Človek ne verjame in ne občuti, da je resnično, kar je zanj pregrozno, v svoji podobi do brezobličnosti spačeno in pretirano; kar plane predenj nenadoma, tuje, če strašno ali smešno; kar za čez vsako mero poniža ali povelliča; vse, kar se neznano privali na njegovo pot, da mu zastane korak in pamet obmolkne. Morda je tako, da ima človek, vsak posebej, svoje merilo za dogodljaje, ki so mu dokončno od vsega početka namenjeni po njegovi naravi in moči. Kar je onstran tega merila, ne velja, gre mimo njega, ni resnično. In zdarec, ki bi junaka pobil ob tla, ne zadene slabiča. Dogodljaji, ki so

presegli mero, ostanejo za človeka brez pravega znamenja, brez posebne bolečine, brez velike škode ali koristi. Kolikor jih je še v spominu, so megleni, nedoločni, podobni licu, ki ga ugleda človek v sanjah in ne vé, kdo da je, kjé in kedaj da ga je poprej že videl. Če hoče razbistriti, kar je bilo, ustvariti si popolno sliko, je ta slika nova, ni verna; in tudi ni jasna, ni živa, zato ker je čudno tuja, čudno daljna njegovemu srcu. Podobe so sence, valovite, komaj razločne; govoré v napol razumljivem jeziku, njih koraki ne odmevajo, njih smeh je brez zvoka; in mahoma se pogreznejo v nič. ++++

Stotisoči padajo; ali jih vidiš? Ne vidiš jih, niti ene solze še nisi prelil zanje. Če bi te zob zabolel, bi begal brezumen po izbi, bi vzdihoval in klel. Prevelik je čas, zato gre mimo tebe; šele tvoj vnuk bo trepetal in bo vriskal, se bo jokal in smejal. Čez mero je vse, kar je; pogled je zastrt, srce je otopelo; človek gleda silne

fantome, ne razloči jim oblik, ne spozna njih grozote in ogromnosti; strahoma se skrije v tesno lupino bolečine, ki mu je bila namenjena in ki jo more premagati. —

Ležal je na Gradu, na tleh, na nizki slamnici; v tilniku ga je bolelo, ker ni bilo vzglavja. Po sobi se je gnetlo in preri-valo mnogo ljudí; brez opravila so bili, ali vsem se je nekam mudilo, vsi so bili nagli in hlastni v svojih kretnjah, razdraženi v besedah, prisiljeni v smehu. Nekateri so ležali in spali, glavo skrito med komolce. Nikoli poprej ni videl teh ljudi in tudi ga niso posebno zanimali. Bilo mu je, kakor da je na plesišču in da se mu je brigati za soplesalce le toliko, kolikor ga motijo. Od prve ure, ko je živel med njimi, se mu je zdelo, da so vsi v nekakšni megli, v gostem, z rumenim prahom napolnjenem, komaj prozornem vzduhu — in prav tako se mu je zdelo, kadar je bil na plesišču. Stopil je kdo časih nenadoma tako blizu prédenj, naravnost iz meglé,

da je bil ves kakor od rezke luči obžarjen in da bi mu lahko pogledal v duše dno; in se je takoj v meglò povrnil. Prerekal se je z nekaterimi, smejal se z mnogimi, razgovarjal se veselo in naglas; ali „na drugem kraju", v srca drugem kotu je občutil, da je tako ravnàl v sanjah, da je bil senca med sencami.

Vedel je, da jezdi preko vesoljne zemlje Böcklinov strašni jezdec, nasilna smrt. Vedel je, da se pod svetopisemskega konja kopiti rušijo in porajajo svetovi, da nosi ogenj v svoji grivi, kugo v svoji sapi. Tudi je nadalje še vedel, da je to samo njegovo življenje na slamnici in v družbi senc podobno mrzlemu dihu, ki ga pošlje zunanji vihar skozi špranjo ob oknu na posteljo lenuha. Potrudil se je časih, da bi si natanko razložil, kje da je in čemú; in da bi spoznal svoje dobe strahotno veličino, kakor jo je zdaleč slutil. Ta trud pa je bil prisiljen in neodkritosrčen; kakor da bi bral zgodovino kitajskega

cesarstva, si prigovarjal, da je sila zanimiva ter hkrati zehaje občutil, da ga ne zanima čisto nič. Zalotil se je celó, da mu je bilo dolgčas in da se mu je zadremalo ob belem dnevu. Še te sence, ki so se gnetle in prerivale po sobi, so bile nerazločne sence le zategadelj, ker jih je bil na kopico nagrmadil zunanji vihar.

Njegovo resnično življenje je bilo vse drugjé; bilo je v krajih, v upanjih, spominih, ki niso bili v prav nikakšni zvezi s tem življenjem med sencami. Posegel je s smehljajočo ljubeznijo daleč nazaj v najmlajša svoja leta. Domislil se je svoje prve prave ljubice, srne, rjavooke Anke in spreletelo ga je po telesu kakor pritajeno ihtenje. Anka je bila mrtva; komaj so bile izpregledale njene oči, so že ugasnile. Dalje je romal njegov spomin, od groba do groba; mnogo jih je bilo, ob malokaterem je stalo znamenje. Obšla ga je grenka, neusmiljeno pekoča zavest, da med vsemi tistimi, ki so tiho spali, ni bilo

niti enega, kateremu bi nikoli ne bil storil krivice. Z grozo je pomislil: „Med ranami, ki so párale njih srca, je bila vselej tudi ena od mojega noža!"

Okrenil se je k tovarišu, ki je ležal poleg njega na slamnici.

„Ti, veš kam se napotim koj, kadar pojdem odtod? Naravnost k očetu. Star je in čisto sam. Živela bova, kakor dvoje zvestih prijateljev. Če mu olajšam eno samo večerno uro življenja, bo obilo tolažbe za vse, kar sem kdaj storil hudega njemu in drugim. Tako bo vsaj eden med mnogimi, vsaj eden, ki bo še v grobu smehljaje in brez očitanja mislil name!"

Tovariš ga je pogledal z zamolklim očesom, pomislil je, nazaduje je rekel:

„Danes dopoldne sem govoril s svojo nevesto."

„Kaj je povedala?"

„Nič posebnega. Zdaj, ko padajo stotisoči, kakor da bi travo kosil... Povedala je, da ti je oče umrl; že

pred tednom dni."

„Pa kaj je drugega še povedala?"

„Nič novega... Po Visli plavajo trupla kar od brega do brega... in po Drini..."

„Ali je morda rekla, da je umrl oče čisto sam?"

„Menda čisto sam..."

Vzdignil se je s slamnice težak in truden, ozrl se je po sencah, ki so se do stropa majale pred njim, nato se je napotil na ~~stranišče~~ hodnik. Ko se je vrnil, je bil bled in star. —

~~Ivan Cankar~~

Ms 512
NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA
LJUBLJANA
Št. 52/12

Ivan Cankar: Veselejša pesem.

Pred mnogimi leti sem poslušal na Dunaju deveto simfonijo Beethovnovo. Med vsemi oblikami umetnosti mi je glasba najboljša in obenem najbolj ljuba. Vse teorije so mi zaklenjene in zapečatene; še nad ne znam brati. To popolno, eramotno nezmanje pa se čisto prijazno druži s prav posebno, skoraj bolno občutljivostjo za zvok, za ubranost in za neubranost. Vsaka melodija je bitje zase, ima svoj telesen obraz, svoj žir pogled, svojo besedo in kretnjo. Vsaka odpre vrata nasteženj mislim in spominom brez števila; in vsaka pesem je dovršenja, ki ostane v duši neizbrisljiv.

Vzdignilo se je iz globočin, planilo je kakor silni krik človeka, ki je sam in v eni sami uri občutil vsega človeštva in vseh vekov gorjé. Prosilo je, vpilo do nebes, do samega Boga. „Da ti šel ta kelih mimo mene!" Do dna ga je

izpil človek. Najhujšo bolečino je okusilo srce; ali razodelo se je takoj, da je bila ta bolečina samo poskušnja za silnejšo, samo oznanjenje zadnjega, najglobljega trpljenja. Vse, kar odeva meglena beseda trpljenje, se je vzbudilo, je zaživelo devetkratno življenje. Greh, kesanje, strah... nič več besed; ali je treba vseh, ali nobene. Tej veličastni pesmi o ponižanju in poveličanju človeka bi mogel napisati tekst kvečjemu Shakespeare; in še on bi jecljal.

„Prijatelji, ne take pesmi! Drugačno zapojmo, veselejšo!"

To je bil tisti trenotek, ko je srce že omagovalo pod strašno težo, ko je trudno in vdano pogledalo smrti v oči.

„Drugačno zapojmo, veselejšo!"

Iz vesoljne noči so švignili tenki, svetli plameni. Od daleč, daleč onkraj zvezd so zazvonili angeljski glasovi; še narahlo najpoprej, zamolklo, da jih je komaj razločilo uhó; srce pa jih je slišalo, se je dramilo, je zavzdihnilo v radostnem

upanju. Hitreje kakor jutranja zarja se je bližala nebeška luč, se je bližalo odrešenje in poveličanje; z vseh zvonov, od vseh strani obzorja, z božjega neba in iz zemlje globočin je potrkavalo vstajenju. — — —

Na tisti večer in tudi na tisto noč, ki sem jo prebdel, se spominjam zdaj: Kamorkoli pomislim, kodarkoli iščem, ne najdem drugam, nego v neko bolest in v otrplo brezupnost. Kjer je še kaj radosti, je nezavedna, blazna hinavščina, je hripav smeh, komaj še podoben strašnemu „scherzu" simfonije. Čutim, da ovija led moje srce; da klone v prah moja duša, da ona, prej tako veseloberedna, jecljá grozote, ki jih ne razumem.

„Drugačno zapojmo, veselejšo!"

Pirita vidva, najlepša otroka moja, Dionij in Jacinta! Še vselej, kadar mi je bilo težko, ste prišla, ste se mi jela smejala s svojim visokim, zvonkim smehom; in dobro je bilo vse.

Zdi se mi, da sem videl ka dva nekoč s svojimi pravimi očmi; da zares Pirita nekje telesno, ne samo v mojih blodnih

sanjah. Saj sta bolj živa kakor moji bratje in moje sestre. Poznam najrahlejšo senco ob ustnicah, na licih njega in njé, vsako lučko v očeh, najtišje trepetajočo misel v duši. Ni jima bilo zmfrom tako ime; od začetka še krščena nista bila. Ko sem komaj izpregledal, sem ju ugledal; od vsega začetka sta blaga in vesela in zvesta hodila z menoj po vseh potih. Tisto najboljše, najčistejše in najvišje, ki je bilo namenjeno meni, mislim, da se je bilo samovoljno iztrgalo in da je živelo ob moji strani svoje posebno življenje. Zato je treba dodobrega spoznati vso prečudežno lepoto tega življenja, treba si ga je osvojiti, kakor je pravica, treba ga je naravnost zgrabiti, objeti ga z obema rokama, izpiti ga. Jaz brodim po močvirju, z bridkostjo obložen; onadva, moja, se solučita na jasni loki. Pridita!

Saj ni potreba, da bi vaju klical za Dioniza in za Jacinto; lahko vama je imé Mate in Francka, Lojz in Hanca. Ime je igrača; kakor se obraz drugače

nasmehne, tako mu je drugače ime. Misel pa je ena, nespremenljiva, stresa s perotmi, hoče v višave; kolečina je ena, eno je upanje. V tej goli žalosti, ki je tako trda, temna in nepremična, da ni prostora v njej ne za strah, ne za slast, se prikažita, da vaju veselo pozdravim, da se zasmejem, ker se že dolgo nisem smejal.

„Drugačno pesem zapojmo, veselejšo!"

Obadva prihajata, on in ona; za roke se držita, tiho gresta; malo upognjena, s tako mirnim, skoraj trudnim korakom, da nisem njiju nikoli videl takega, nje še celó ne. Jadujič sem bral, kako je vojak ogledaval svojega mrtvega tovariša, ki je ležal v snegu, upnak. Čepica mu je postrani visela globoko v čelo; golo" brad je bil, v lice ves bel; iz nat pa nu je od vsakega koka usten curljala rdeča kri v lepem loku. Tovariš se je sklonil globoko čepeč in je rekel: „Zdaj si dobil bradico, lepo rdečo bradico!" Tako je stopil prédme Dionij; in v očeh Jacinte je odsevala kri z njegovih lic.

„Drugačno pesem zapojmo!"

Ni še čas. Trpi, srce, potrpi, molči v tej noči gnusobe, sramote in hudobe; molči in čakaj. Dionij in Jacinta nista umrla, živa sta takor ti sama, in kmalu bosta praznovala vstajenje, mlajša, vriskajoča, ovenčana z nezaslišano glorijo.—

———

Ivan Cankar

Garm. Säculum 19cic
1 vrsta 4 gefirte Einzug
2 " 3 " 4 " } 4 1/2 gef.
Ivan Cankar:

Dom in Svet.

Ms 512
NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA
LJUBLJANA
st. 52/13

Kostanj posebne sorte.

Junaj mesta, že daleč od prahu in od ljudi, je živel kostanj v zeleni samoti. Hodili so ga gledat, kajti bil je čudo svojega plemena. Vzbrstelo mu je popje že zgodaj v marcu, ko so bile veje drugih kostanjev še otrple, mrzle in gole. V aprilu se je okošatil nabogato s sočnim listjem, prve dni maja pa je že v svoji razkošni radodarnosti trosil belo cvetje vsenavkoli. Trosil je, trosil, pošiljal svoje svetle metulje z vsakim vetrom in na vse strani, pa vendar so potrosili prej vsi drugi, ki so se bili vzdramili kasneje od njega, ~~grašcaka~~ junaka med njimi.

Jeseni, ko so tovariši omagovali, ko se jih je že lotevala dremavica in so spuščali sadje iz trepetajočih rok, se on še zmenil ni za sever in mraz. Njegovo

listje je ostalo temnozeleno in košato, šumelo je v vetru, ali to šumenje nikoli ni bilo podobno mrtvaški pesmi; veje so se pripogibale globoko, časih prav do tal, ali zravnale so se koj močno in veselo. Kadar je stresel junaka mraz, da se je skrčil in stisnil váse, je po drugod že gnilo na tleh rumeno in rjasto listje.

Njegova smrt ni bila žalostna. Junak leže utrujen v travo, ko drugi vsi že zdavnaj spé, tihi in bledi, brez diha, mrtvecem podobni. On zadremlje polu zaupanja, da se vzdrami, še predno zasije zarja. Zasôpe globoko, nasmehne se v sanjah — veje vztrepečejo, se zleknejo, sneg se tiho usuje z njih.

Kdor je kdaj sedel pod tistim kostanjem, je bil mlad. Prišel je polu skrbí in hudih misli, šel je z vedrim obrazom, veselo vriskajoč. Zaljubljenci so tam ljubili bolj prisrčno in bolj zvesto, nego pod samim božjim solucem. Vsak edini list je bil znamenje moči, dobrote in vere, od vsakega edinega

je v svetlih kapljah rosila ljubezen. Priromal je starec ob berglji; ko ga je obsenčil kostanj, mu je v krvi zapela mladost.

Nekoč se je sanjalo babnici, enooki Marjeti, da leze po tem čudežnem kostanju zlat hrošč. Leze od tal, po deblu, na to vejo, na drugo; in mahoma je bilo zlatih hroščev toliko, da je bilo skoraj listov premalo; na vsakem se je solučil po en cekin. Tedaj pa se je zgodilo, da se je na enem teh listov po nerodnosti spotaknil zlati hrošč ter se zvrnil Marjeti naravnost v naročje. Zbegan je šepal preko trebuha, čez prsa; nazaduje se je napotil po razvoženih cestah vratú, čez strme klance čeljusti in mimo globeli usten naravnost do nosú. Tam je pogledal v črno jamo in si ni upal naprej. Zato si je skrbljivo ogledal noge, da bi si jih popravil in zravnal. Med tem opravilom pa je v svoji nemarnosti zadel ob veliko črno kocino, ki je strmela iz jame. Takrat je Marjeta kihnila in se je vzdramila. Zlatega hrošča ni

bilo več nikoli in nikjer.

Ko se je vzdramila babnica, enooka Marjeta, je premislila svoje sanje. Dognala je brez težave, kaj da pomenijo; saj tako bi storil vsakdo med nami.

Še predno je v Dravljah udarila ura polnoči, se je napotila, kamor je bilo treba; róvnico in motiko je vzela seboj. S to rovnico in s to motiko je kopala pod kostanjem, kopala, Bog se usmili, do ranega jutra. Zasvetila je božja zarja, da bi nikoli ne več takó! Marjeta je strmé izpregledala, zavpila je na ves glas, rovnico in motiko je popustila kar tam, bežala je brez sape in brez pameti, kričala je hujše od sove; tako je pribegla in prikričala prav do vasí.

„Joj, ljudjé božji! Joj, prejoj!"

Šli so gledat vsi, moški, ženske in otroci. Tudi nekaj takih je bilo vmes, o katerih so mislili, da so že zdavnaj mrtvih; prišli so v irhastih hlačah in v žametnih telovnikih s tisočerimi gumbi; nekdo je imel lase povezane v čop, gosposka pentlja se mu je sprehajala

po plečih.

Vse nadaleč krog kostanja je bila zemlja razkopana in razorana za najmanj pol sežnja nagloboko. Med mogočnimi koreninami, ki so se vile in bahale brez-končno na vse strani, so se kopičile same človeške lobanje; tiste jame, v katerih so bile nekdaj oči, so bile polne prsti in blata; iz nekaterih je vzklila trava kar čez noč. Druge kosti so bile vsekrižem razmetane, tako da bi nihče ne mogel razbistriti, h kateri lobanji sodijo. Objemala se je rama z gležnjem. Teh belih, mirnih, od prsti in črvov oskrunjenih reči pa je bilo toliko, da se jih ni dalo prešteti. Če bi ~~bilo~~ kopali še nadalje in še nagloboko, bi morda razgrnili tako pokopališče, da ~~ki~~ ga na svetu še ni bilo.

Stali so bledi, noben jezik ni zinil.

Ali ko so šli in ko so bili že daleč, je rekel tisti mož s čopom in pentljo:

„Zdaj se je izkazalo, odkod ta moč, ta ljubezen in ta mladost!"—

Oj prijatelji, ljubi moji, to nam bodo še cveteli kostanji!

Ivan Cankar

Ms 512
NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA
LJUBLJANA
St. 52/14

65

Ranjenci.

Ob večerni zarji, v prijetnem spomladanskem hladu je vedrila na vrtu za bolnišnico družba ranjencev. Nekateri so sedeli na klopeh pod drevjem, ki je bilo še golo in premraženo in je komaj poganjalo popje, drugi so se izprehajali med gredami, stali v gručah na pesku in kramljali veselo. Ta je imel ovito glavo, oni je nosil roko v prevezi, šepal sklju-čen ob palici, vsi pa so že zaupljivo gledali zdravju v gorko lice in so bili dobre volje. S praga sem se oziral po vrtu na to in na ono stran, da bi kje ugledal ljubi obraz prijatelja, ki sem ga iskal že dolgo; ni ga bilo. Ali ko sem se oziral, se je pripetilo mojim očem nekaj tako čudnega, kar se primeri časih edinole v sanjah; ~~jasn~~ sanjalo pa se mi ni; bdeč sem stal ob svetlem, jasnem večeru na pragu tega prostranega vrta in kar sem videl, je bilo tako resnično in telesno,

da bi bil lahko s prstom otipal. Ugledal sem namreč ves osupel, da nosijo ranjenci prozorne bluze in pod temi prav take srajce. Prozorna pa je bila tudi koža, tako da je bilo srce popolnoma razodeto in golo. Spreletel me je prav poseben občutek, otroškemu sramu podoben; rad bi bil obrnil glavo v stran, rad bi bil šel, pa se mi nikakor ni dalo; strmel sem zamaknjen tja, od srca do srca. Tedaj sem videl, da nobeno teh src ni bilo zdravo, vsa so bila ranjena in razbolela. Nekatero je imelo široko in globoko rano, presekano je bilo kar na dvoje in je kazalo očitno vse hrame črnih bolečin, kakor da bi se bili porušili zidovi hiše in bi se nastežaj odprle skrite izbe, polne grozot in bridkosti. Tam je bilo mlado srce, ranjeno samo narahlo, toda ranjeno za zmirom; prav na sredi se je bila strdila drobna kaplja krvi in je bila črni solzi podobna. Mnogim se ni poznala nazunaj nikakšna rana; le čudno zgrbljena so bila, izžeta in ohlapna, in koža ni bila živordeča, temveč motna, zamazano modrikasta, kakor da se je

bila kri zasirila v njih. Tudi jih je bilo nekaj, ki so nosila en sam madež, zamolklo pego, nagnusnemu pljunku enako, ki se je bil vtisnil tja na vekomaj, kakor v kamen. S takimi srci so hodili ranjenci po vrtu, sedeli na klopeh, razgovarjali se glasno in prijazno, smejali se celó, in nikogar ni bilo sram, kakor da bi drug drugemu ne videl skozi prozorno bluzo. Ali so bile njih oči res ustvarjene drugače od mojih, ali pa so bili kakor vsi bolniki, da ne vidijo rane svojega bližnjega in se ne zmenijo zanjo. Od tam nekod, iz gruče obvezanih ranjencev, se je oglasila pesem.

„Oj ta soldaški boben ...“

Otožno melodijo so spremenili v prešerno poskočnico, peli so neubrano in tolkli takt z nogami v pesek. V glasovih ni bilo nikakšne bridkosti, ne spomina vzdiha, obrazi, tudi tisti, ki so bili obvezani preko očesa, so bili veseli, skoraj razposajeni; kdor bi bil šel zunaj mimo plota, bi se mu zdelo, da posluša pesem z vrta krčne, ne bolnišnice. Jaz pa sem videl, kako so se pod bluzami vila in krčila izsušena,

splahnela srca, kako je tista drobna črna solza na mladem srcu nenadoma zardela in se orosila, kako je iz tiste nastežaj odprte rane kapalo v taktu, kakor je velevala pesem in kako se je nagnusni madež sam spremenil v široko rano, tako živo, kakor da je bila zadana šele sinoči. Ves presunjen od žalosti sem se obrnil stran ter stopil na cesto.

Na cesti je bil že mrak, tisti pusti, megleni, dušeči, ki ne rosi mehko in milo z neba, temveč puhti težko iz močvirja. Srečaval sem ljudi; ali gledal sem v tla, nisem se ozrl nikamor, ne pozdravil nikogar, ker sem se v svoji blodnji bal prozornih sukenj ter ranjenih, izžetih, oskrunjenih src pod njimi. Hitel sem po bližnjicah, da sem prej prišel do svoje samote.

Ali ko sem prižgal svetilko ter se ozrl po izbi, sem občutil strahoma, da nisem sam. Gole stene so gledale name, so govorile z menoj; pogled je bil tih in žalosten, zamolkle so bile besede, mukoma iztisnjene izpod bolesti. Tista ranjena srca, uboga, izžeta, so me spremljala ves čas

po cesti, nazaduje so se zaprla z menoj v to mojo samotno izbo in so mi bila tako blizu, da sem slišal razločno njih težko, bolno dihanje, razumel njih šepetanje — tako šepečejo umirajoči, ko so jim ustnice že trde in razpokane; razume jih le oni, ki je sam že gledal smrt.

Kadar se prikaže pred mojimi očmi groza dneva v vsi svoji goloti, napravim kakor prestrašen otrok: zatisnem oči z dlanmi in si mislim, da je onstran dlani spomladansko soluce, veselje in blagor. Zatisnil sem oči: „Pridi, mladost, ti daljna, svetla, vrni se! Solučni dnevi iz davnine, rosite mi svojo čisto zarjo, ure nedolžne, jasne, dajte mi tolažbe v tej sili!"

Prišla je mladost, kakor sem jo poklical, prišli so dnevi ljubezni in nekaljenega veselja, prišle ure brez zlega. Živa bitja, mlada dekleta, ki so mnogokdaj, kadar mi je bilo tesno in samotno pri duši, hodila k meni v vás, belo oblečena, s cvetjem ovenčana, smeh in radost na licih, in so mi prepevala pesmi o časih, ki so bili in ostanejo na vekomaj. — Družice, kdo vas je ranil, kdo vas je žalil? — Prišle so ubogljive, prijazne, ali spoznal sem jih komaj. Počasen, truden,

omahujoč je bil njih korak, nič več lahkotni korak mladosti; vzka in usehla so bila lica, ne smeha, ne radosti ni bilo na njih; oči te dobrotne, so poskušale, da bi se smehljate meni v tolažbo, ali ni se jim dalo; in židani šolni in belo oblačilo in cvetje v laseh, vse je bilo kakor neprimerna predpustna šala, kakor svatba nadložnega starca. — Kdo vas je ranil, kdo vas je žalil, vé hčerke mojega srca? — Poglej se sam: tudi ti nosiš prozorno sukujo in pod to sukujo ranjeno, izžeto, omadeževano srce, ki nikoli več ne bo zdravo, nikoli več čisto, veselo brez zlega!

Zakaj, o gorjé: za to črno rano ni bolnišnice in ne zdravnika na svetu! —

Ivan Cankar

Ms 512
NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA
LJUBLJANA
St. 52/15

77

Ugasle luči.

Kaj je res že jesen? Kaj je res nebo že nizko, mrzlo in megleno, listje velo na kostanju, senožet gola? Ali pa se je morda le mojega srca tehtnica nagnila na črno stran? Zares, moje motne oči so morda le vame zamakujene, strmé v ta pusti hram, ki je hladen in prazen kakor ob selitvi, strmé v bledega gosta, ki trka na moje duri, pa ga vidijo preplašene povsod, na nebu, na kostanju, na senožeti. Ker je tako, da srce nikoli ne gleda drugam, nego v ogledalo.

Rajni Resman, krasnobradi, mi je tožil nekoč, da v mladih ljudeh ni več navdušenosti, ne več veselega, ponosnega razmaha, ne svetega ognja čudodelnega, ki gori s plamenom v duši, sije iz oči, greje in pali iz besed. Še je rekel, da se mu zdé obrazi otrôk prezgodaj dozoreli, trudni in

postarni, oči da so ugasle in kakor v jamah zasute, život da je ohlapen in sključen, brez kostí, korak omahujoč, klekajoč, glas šibek, ne smeha in ne pesmi nič. Rod, kakor da ga je prenasičenost ustvarila in lakot spočela. Poželenje mu odpira usta, ali gnus mu jih zapira. Za čednost ne vé, kaj da je, za greh pa je prelen in preslab. Smrt se bo začudila, kadar pride ponj; ker prišla bo po okostnik brez duše... To strahotno podobo mi je pokazal in kmalu nato je umrl.

Jaz, pravi sin tistega rodú, sem vedel, da gorí s plamenom ogenj v moji duši, ker me je žgal in palil, da bi kričal od bolečine in sladkosti. Tudi sem vedel, koliko je ljubezni v meni; če bi žejne roké zajemale dan in noč, bi ne segle do dna. Ali umirajoče oči so videle smrt.

Kaj je res že jesen?... Daj, tovariš, ki nisi bolan, posodi mi oči, da pogledam po pravici! Čeprav je že pust in hladen moj ubogi hram, čeprav že trka na moje duri bledi gost, bi rad videl in občutil, da je sojena ta prezgodnja jesen le meni edinemu, drugod pa da prepeva še vesela

pomlad... Ne, tovariš, tudi tvoje oči, ki so bistre in ne lažejo, tudi tvoje oči ne prikličejo pomladi v ta mrtvi gaj!

Vse luči so ugasle, vse pesmi so utihnile, mladosti ni več. Nad vso prostrano zemljo se je bila strnila dolga, dolga noč, nasula je nanjo strupene slane, nobenega bore cveta ni več... Po cesti grem in čeprav je leto šele v novembru in je soluce še toplo, me zebe v lica in v dušo. Kamor se ozre zbegano, žalostno oko, vidi čemerno jesen, vidi obnemogel, truden mrak. Koliko let ti je, ti golobradi fant? Sodim, da komaj sedemnajst. Pa so že odzorele in upale tvoje oči, so izžete tvoje ustnice, je oskrunjeno tvoje čelo in hripav tvoj smeh. Ali se je zmotilo spoznanje, da se je prelilo v posodo, ki še ni bila dodelana in pripravljena?... Dekletce ti, kdo je potrgal šmarnice s tvojega čela, vijolice iz tvojih oči? Kdo je brezsramno posegel v to negodno srce, s črno roko prevrnil oltar, ugasnil luč? Ah, ni ma lica in ne imena; ~~[illegible]~~ še Smrt ima ime; ta strahota, ki se je bila v dolgi, dolgi noči zgrnila na zemljo in na srca, ga nima.

Srečal sem fanta, ki sem ga nekoč

poznal; nekoč, to se pravi pred nočjo, še včeraj. Pozdravil me je, kakor pozdravljajo starci; leno, komaj napol je iztegnil roko ter se nasmehnil samo z enim licem. Levo oko je imel prevezano s črnim trakom, desno je bilo kalno.

„Po kakšnih potih?" sem ga vprašal.

„Kam neki? V krčmo!"

Tudi hodil je, kakor hodijo starci; klonil je glavo in pocincaval snukoma z dolgim životom.

„Pripoveduj!" sem ga prosil, ko sva sedela ob vinu. „Povej mi, kaj da si izkusil in kaj občutil! Saj te vse razodeva, da si v eni sami noči, morda v eni sami uri živel dolgo in strašno življenje."

Pogledal me je začuden, nato se je nasmehnil postrani, le v kotu ustnic.

„Vsakdo bulji in izprašuje in si misli, da je tam bogvedi kaj posebnega! Pa je čisto navaden — šmir! Naravnost puščoba in dolgčas! Tam in tukaj, kamor stopiš in kamor pogledaš! Zdi se človeku, da je nekakšno prazen, votla posoda brez dna in pokrova; noč brez luči in brez temè ... nič!"

Nenadoma se je zasmejal naglas.

„Nekaj pa mi je ostalo v spominu in se mi povrne vselej, kadar ugledam močnik na krožniku, ali kakšno tako vodeno, sivkasto zmes... Marširali smo noč in dan, dan in noč, da se Bog usmili... brez ceste in poti, čez polje in močvirje, kar dalje, kdo vé kam. Tovariš me je vodil za roko, zato ker nisem videl skoraj nič; levo oko mi je bilo izteklo, desno se je solzilo. Bolelo me ni posebno, tudi truden pravzaprav nisem bil preveč; samo lačen sem bil, lačen od sile, da bi jedel travo, če bi je kaj bilo. Naletela sva na kopico trupel, ki so ležala tam že morda tri dni. Pokleknila sva, pa ne da bi molila za uboge duše, temveč... Tornistri so bili vsi prazni, morda so naju bili že drugi prehiteli. Tipal sem po sukujah, po hlačah in res sem nazaduje obtipal nekaj, kar je bilo podobno zdrobljenemu prepečencu, namočenemu v luži in krvi, zabeljenemu z mrtvaškim duhom. Tisto zmes sem pojedel vse do kaplje in trohe."

Spet se je nasmehnil čemerno in porogljivo, izza kota ustnic, vse po šegi starcev.

In še včeraj je prepeval...

Jaz pa vem, kam pojdem, jaz pa vem,

kje so luči prižgane — kako, da se nisem že prej domislil? K zibki pojdem; dvoje milih plamenov, neugasljivih, se tiho in mirno smehljá iz nje; angelj božji drží roke nad njima, dokler ne zasije zarja nad gorami. —

Ivan Cankar

Ms 512
NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA
LJUBLJANA
st. 52/16

83

~~Podobe iz sanj.~~

~~Ivan Cankar.~~

~~Ivan Cankar~~

III. Zaklenjena kamrica.

Vsak človek, tudi najsiromašnejši, ima v hiši svojega življenja posebno kamrico, za katero nosi ključ zmirom seboj in ga ne posodi nikomur. Gostu odpre gosposko izbo, prijatelju klet, popotniku svisli; te kamrice pa še bratu ne. Tudi sam prestopi njen prag le ob največjih praznikih, ob urah usodnega spoznanja, najvišjega veselja, najgloblje žalosti in v predsmrtnem strahu. Vanjo spravi, kar ima najbolj dragocenega v hiši, spravi vse, kar je kdaj od srca ljubil. Marsikdo ima sila prostrano, z vsem posvetnim bogastvom ozaljšano domovanje; široke stopnjice so odete s preprogami, vitki stebri so od belega mramorja, dvorana se vrsti za dvorano, blešče se v zlatu; in v parku, na vrtu, na stopnjicah, v dvoranah in izbah je prazniških gostov brez števila; vesela in mlada so lica, bistre oči, rosne od sreče, in vsepovsod je pesem in smeh in ples; ker danes je žegnanje, jutri bo svatba, pojutrišnjem god. Ali zadaj, tam čisto zadaj je skrita kamrica, ki nobeden med vsemi glasnimi gosti ne

vé zanjo; tesna je, prazna in gola, ena sama podoba visi na sivi steni, pred njo gori večna luč. Gospodar odklene kamrico, stopi vanjo s trudnimi koraki, s povešeno glavo, tišine, samote in bridkosti željan. Prikloni se pobožno pred sveto podobo, prilije olja večni luči; njegov obraz je čisto drug, nego je bil zunaj, ves miren je, kakor obžarjen od božjega plamena, ki gori globoko v duše dnu. Ta tesna, gola kamrica je njegov pravi dom, ta podoba na sivi steni je njegovo pravo bogastvo; vse drugo, vse kar se bučno in pisano razmahuje tam zunaj, je praznota, je nečimernost, je trenotek, ki gre mimo kakor bežen veter, brez oblike, brez duše, brez sledu in spomina. Če bi tega edinega bogastva ne bilo, te kamrice, ki nihče ne vé zanjo, te svete podobe, ki se je bila nekoč prikazala njegovemu življenju, kakor se prikaže zašlemu popotniku znamenje v samoti, bilo bi mu boljše, da bi se koj napravil iz tesat si posteljo iz sedmih desak: pet podolž, dvoje počez.

Tudi je na svetu takih še več, ki imajo navidez komaj, kamor bi položili glavo, pa so imenitniki nad vsemi drugimi. Njih zaklenjena kamrica ni več ponižna kamrica, temveč je gosposko domovanje, vse do vrha natlačeno z nezaslišanim bogastvom. Tujec, ki gre mimo, vidi beraško bajto, še ne sluti ne sijaja,

ki se varno zaklenjen skriva pod slamnato streho in za razpalim zidom. Srečni berač nosi dan za dnem polno naročje novih dragocenosti na ogromni kup in kamrica, ki ni kamrica, se mu širi in dviga v brezkončnost. Kamorkoli pogleda, česarkoli se dotakne, nebo in zemlja, misel in spomin, človek in duh, mušica, pajek in žaba, vse mu je vselej samo suho zlato in je za zmirom njegova nepreklicna last. Kadar umrje, je zadremal kralj in veličastvo njegovo se napoti z velikim spremstvom in silnimi tovori po zlatih stopnjicah.

Mnogo jih je med nami, da se ne zavedajo-tiste svoje prave lastnine, ki je zares in brez pridržka njihova, samo njihova in nikogar drugega na svetu. Ob težki uri, ko duša klone, tava slepa, stoji že omahujoča kraj brezdna, ob tej težki uri se prikaže iz mrakov bela roka, se rahlo dotakne oči, da izpregledajo, in iz noči se izvije svetlo jutro, in brezdna ni več, in nebo je visoko in na nebu je soluce in pod solucem je ravna bela cesta in ob cesti je prijazen dom. Čegava je bila blagoslovljena bela roka, odkod? Trenotek je bil, ki se je povrnil; spal je na dnu in se je vzbudil ob pravem času; bil je spomin na skromen dogodek, vesel ali žalosten, prijeten ali zoperu, — ker ne v plamenu, v očeh je luč, — spomin na en sam obraz, na eno besedo, na misel, ki je nekoč,

pred zdavnozdavnimi leti hipno in tiho spre-
letela dušo, morda celó spomin na en sam
smehljaj, ki je kdovekjé in kdovekdaj blisnil
mimogredé preko neznanega lica. V tem do-
godku, na tem obrazu, v tej besedi, misli,
v tem smehljaju na tujem licu se je mahoma
razodelo vse, kar je tostran in onstran živ-
ljenja razodetja vredno. Tako je stopil človek
slep v zaklenjeno kamrico, ki še sam ni vedel
zanjo; in ko se je povrnil iz njé, je videl,
je bil očiščen v kopelji vesela spoznanja, je
bil utrjen v veri váse in v dobroto svojega bliž-
njega, je v srcu občutil in v pameti premeril
veliki pomen in silno važnost dneva, ki je
senca večnosti. To je pričal njegov obraz.

V teh zadnjih dneh, ki so tako tesnobni
in žalostni, da najglasnejši človek išče, kam
bi se zatekel, sem srečal takih osvobojenih
obrazov zmirom več. Ker vsakdo ima v hiši
svojega življenja posebno kamrico, v katero
stopi ob urah trpljenja, in iz katere se povrne
potolažen, očiščen in utrjen. Zmirom več
jih je, ki se vračajo; resen je smehljaj njih
usten, globok, zamišljen in trd je pogled
njih oči, hoja njih nog je umerjena in
ravna, ker noga vé, odkod in kam.

Vsak človek ima v hiši svojega življenja
posebno kamrico... Odpri oči nastežaj, razširi
pogled in misel na vse platí, čez vse goré!...
Vsak narod ima v hiši svojega življenja

posebno kamrico, v katero je skrbljivo spravil, kar je bil kdaj pridobil dragocenega, spravil vse, kar je bil kdaj najgloblje doživel, z vsem svojim ubogim telesom, z vso svojo čisto dušo, spravil vse, kar je kdaj trepetaje v predsmrtni bridkosti čutil in mislil. V to kamrico stopi ob usodni uri, stopi vanjo, da se povrne očiščen in utrjen, polu vere váse in v dobroto svojega bližnjega, polu zaupanja v dan in v večnost, polu moči, brez strahu, pripravljen na svatovanje in ~~na~~ pripravljen na svojo lastno sedmino...

Kaj in koliko si bil spravil, narod? Kedaj in kakšen se povrneš? —

88

Ms 512
NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA
LJUBLJANA
st. 52/17

~~(Ar[illegible] iz [illegible]: IX.)~~

VIII. Kralj Matjaž.

Videl sem tako razločno, kakor zdajle tebe vidim, tovariš —

Videl sem kralja Matjaža, ko je sedel na svojem visokem prestolu od jekla. Dvorana je bila prav tista, ki jo poznamo: nizka, mračna in sila prostrana, tako da nikjer ni bilo ne zidov, ne kotov; za vsako vrsto sivih stebrov se je v noč in hlad razprostrla druga dvorana, še večja od prejšnje. Nikjer ni bilo ne baklje, ne sveče, pa vendar so tihe luči prepletale mrak, kakor da bi poletavale bele vešče tik pod stropom.

Bil sem med njimi in nisem bil; njih težko sapo sem dihal, njih bela lica sem videl in njih rdečo kri; pa vendar je bilo tam, zdi se mi, le moje breztelesno srce.

Na tem svojem jeklenem prestolu je sedel kralj Matjaž, visok in silen. V obraz je bil

hudo bled, pod širokimi čeljustmi so se bočili valovi mogočne črne brade; oči so ležale v globokih jamah in so gorele z motnim plamenom; orjaške pesti, nagosto poraščene, so počivale na hrastovi mizi, pripravljene, da se vzdignejo. Tako je sedel kralj Matjaž in tako so sedeli, sloneli in ležali tudi vojščaki njegovi; nobeden se ni ganil, ali nobeden ni spal, kajti vsaka ura bi lahko bila tista, ki je bila oznanjena pred tisoč leti.

V motnem plamenu oči Matjaževih in njegovih vojščakov je bilo napeto pričakovanje. Kakor da se je bil kazalec na uri pomaknil tik do dvanajste in da vsak hip udari kladivo na zvon. Vse pesti, mogočne, so čakale trdo stisnjene, da se razklenejo ter zgrabijo za meč.

Zapihal je hladen nočni veter, kakor da so se bila nekje v daljnem mraku odprla nevidna vrata; črni valovi Matjaževe brade so se vzdramili in so zašumeli; plamen v njegovih očeh je zaplapolal in je bil svetlejši.

V dvorano se je prikazal čuden človek, kdo ve kako in odkod; stal je nendoma

pred hrastovo mizo kralja Matjaža. Obraz mu je bil ves polit s krojó, da ga je bilo komaj razločiti; s krojó in blatom je bila pokrita obleka, raztrgana v cunje; levi rokav mu je visel ohlapno nizdol in je bil prazen. Ták je stopil med vojščake Matjaževe in ni rekel besede; koj jim je bil enak, stal je med njimi tiho in nepremično, desnico sključeno v pest; in v temnih očeh se mu je užgal plamen velikega pričakovanja.

Prišel je drugi; tá je prišepal ob berglji, ker je imel eno samo nogo; storil je takisto, kakor prejšnji. Za njim se je takoj prikazal tretji; in ta je, čudo prečudno, nesel lastno glavo v naročju; glava je bila okrvanljena od strujenih las do čeljusti, toda živela je, oči so gledale nezastrte; in komaj je stopil med tovariše, je vzdignil glavo ter jo postavil med ramena.

Ta čuda sem gledal in se nisem čudil; zdelo se mi je, da se vse vrši po pravici, kakor se drugače ne more vršiti.

Tudi se nisem čudil, ko so prihajale dolge procesije od vseh strani; procesije, kakor jih človeško oko še ni videlo. ~~[illegible]~~

Ni še videlo toliko krvi, bolečine in trpljenja. Tiho so prihajale procesije, iz ust ni bilo glasu, tudi koraka ni bilo čuti — tisoč za tisočjo molčečih senc, ki so vse imele žive telese, imele oči, ki so gledale, srca, ki so utripala. Procesijam ni bilo konca; noč jih je brez nehanja vrlila iz mračnega svojega naročja; in ta noč, mislim, da je bila daljša od leta. Dvorana se je širila in razmikala v neskončnost, da je bilo za vse prostora.

Kralj Matjaž se ni ganil, tudi ni trenil s plamenečim očesom, ko je gledal, kako je bil njegov tabor že prostran, kakor ob sodnjem dnevu dolina Jozafat. Tej strašni noči, v njeni tišini se strašnejši, ni bilo konca; polno leto je bila dolga in že se je prelila v drugo.

Brezštevilne legije oltarjev sem videl, koda razlačit in spogled sem jih vse do zadnjega, v bližjini in v temni daljavi; kajti kakor so bila lica skovanjena, so se bleda svetila iz mraka, velikim belim nesčam podobna. Ni ga človeškega altarja, da bi ga ne bilo med njimi, nejočaki Matjaževini. Mladeniči nejni, golobradi, koraj lesenemu konjiču odrasli; moški zagorelih

lic, močnih čeljusti in resnobnih oči; sključeni starci s povešenimi sivimi brki in košatimi obrvmi. Bilo pa je vmes tudi veliko število žensk, mladih in lepih, starih in zgrbljenih; in bili so vmes otroci, ki so pravkar shodili, celó dojence sem videl v naročju mater.

Zbrali pa so se bili od vseh strani in krajev tega sveta; kolikor je narodov zemlja rodila, vsi so bili tam, so čakali v taboru kralja Matjaža ure oznanenja. Nisem videl samo belih obrazov, temveč tudi rumene, bronastorjave in čisto črne. Kakor pa so si bili obrazi različni po rodu in plemenu, po letih in oblikah, nekaj jih je družilo, kar sem občutil v srcu, ko sem jih gledal, ali kar se nikakor ne dá razložiti z besedo. Ni bila samo strjena, črna kri, ki je bila njih vseh, vojščakov Matjaževih, očitno znamenje. Bilo je vse kaj drugega in vse kaj več — kakor da je vsaki med njimi nosil na dlani svoje živo, trepetajoče srce. V tem srcu je bil spomin na bolest, do zadnje pekoče kaplje izpito, na nezasluženo, nezaslišano gorjé, na brezbožne krivice, na kazen brez greha in sodbe,

na sramoto in ponižanje, na ošabno po-
teptano ljubezen, na izdano zvestobo in
ogoljufano zaupanje. Ali nad vsem tem
črnim jezerom grenkobe — in iz jezera
grenkobe se je bila rodila — je neugasljivo
sijala mirna luč pričakovanja, močne,
čiste vere v tisto véliko uro, ki je bila
oznanjena.

To je bil človek, bičan in oropan, poni-
žan in odramočen od krivice. To je bil
vojščak kralja Matjaža.

Črni strop se je razmaknil, zasvetila
so se nebesa, vzdignil se je silni kralj
Matjaž in —

Ničesar nisem videl več.

Kedaj in kjé je bilo vse to? Kedaj
bo in kjé? —

Ivan Cankar

Ms 512
NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA
LJUBLJANA
st. 52/18

V poletnem solncu.

Tovariš moj izza ranih let, otrok mojega trpljenja, vstani iz groba, kličem te! —

Komaj sem ga poklical, je stal pred menoj; ves kakor je bil pred dvajsetimi leti, pol človek, pol senca; telo sključeno, prezgodaj utrujeno, kakor da nikoli mlado ni bilo; obraz bolan in vel, oči globoke, nemiren plamen, ki ga je kvišku zagnal in v globočino potisnil vsak rahel dih. Mnogo je takrat hodilo takih ljudi in takih senc po naših krajih; nekateri so živeli pravo, resnično telesno življenje, če se nestalnemu tavanju po megli, mrazu in mraku pravi življenje; večji del pa so bili le blodne prikazni, le sanje splašenih src. Vsi, ljudje in sence, so poginili kmalu, izgubili se bogvekam, ugasnili kakor sveče pod jutro; grobovi so pozabljeni, imena domalega, toliko da je ostal spomin. —

Dvajset let si mirno počival, tovariš, in prav je bilo! Kakor lepen sonarek si bil med dvema perjema, ne včeraj, ne danes, ne jutri; bil si mesec — popotnik stopi na drugi breg in se ne zmeni več za mesec, vse eno mu je, če ostane, ali če razpade. Prav je, da si počival! Zdaj, tovariš, pa pojdi z menoj, čudo prečudno bom videl! Skrbi te je lipidi? Nikar! Nič se ne boj, da nevihta preveč sčrtkuo na dlani ~~[illegible]~~ bledo malodušnost svojega srca! Da ti prejasno sije iz oči bridkost in sram vojščaka, ki meča nima, da bi udaril... in ki ne vé, kam bi udaril, če bi meč imel! Da je na tvojem razbolelem obrazu prehudo razpaljena tvoja najtišja, najčistejša, tvoja edina ljubezen, tako da taja svetu nagnusne plijunke na svojem svetem licu! Nič se ne boj! Izpreletavina se, čudo prečudno bom videl! Ker zdaj, tovariš, je napočil tvoj čas; zdaj, sonarek, si se nagnil v svojo pravo perjo, si se vtelesil v nji! — Ozri se na desno... pogledaj na levo! — Ali se ti ne zdi, da gledaš vése? Da se razodeva skrivnost tvojega dvojnega nepritrka na tisočerih licih?

Da iz Slovenskih oči sinje bregove Triglava Slava bolna, v bistvu svojo nemoč gripeča malo duševost, ki je bila tvoj madež in tvoje znamenje? Kako izpeta, bolezniva so telesa, kakor od težkih bremen utrujena, celó telesa nedoraslih otrok! Pogled se umika plah, glava klone, korak trepeče in omahuje. Od blizu jih pogleš — so nisi sence! Nagni se — čuješ njih glas? Komaj razumljivo, zamolklo, plaho mrmranje, kakor iz grobov; bolest, ki si ne upa razločno iz grla do ust, ker je ni človeške besede, ki bi jo naglas oznanila. „O mati... o domovina!" — Kam so se bili zamišljeni vsi hkrati, nenadni, če v svoji utrujenosti ne vprčni? Tod ne drži pot nikamor, ne cesta, ne stezé ni! „Kam? Le proti... proti!" Samo iz te noči, iz te bolesti, iz dvoma in malodušnosti... kamorkoli! Ali pozná do melodije, dovarin? Najsvetina se je umirila, kamor naša gorje ta slepi gorje! —

Na nebu je zaplamenelo poletno solnce v svoji mogočnosti. Prak stoletja od pesmi njegovih časov, je do srca polna njegova slava glorije. Težko, da ta glorija ni pojila dvoja sence, ki sta se bili poneredama

vzbrsnili izpod noči in blodila izgubljeni dol in onder. Prozorno telo se neutalno dopi in pihlja, lenke noge se komaj dokitajo tal. –

Ozri se naokoli, tovariš moj blodni, po lepi lepoti, ki ji na svetu ni enake ... za najin ne, ker najino srce jo je ovenčalo! Kamorkoli se ozreš ... na planine tam, ki so v solncu bela solnca, na gozdove pod njimi, ki spé, od luči omamljeni, in še v sanjah nabirnem prepevajo, na te holme, ki se vrté v zelenem vencu, sama sveta bujna pota, na polja, od neba blagoslovljena, v deveti kratnem izobilju v nebesa vriskajoča, na loke in senožeti, na vasi, ki jih komaj razločiš od samih migljajočih belih plamenov ... povsod, kamorkoli se ozreš, je tekla pihka lebdi, meni in vsem, ki so najinega srca, lica in imena. Ja pomisli, da je pomisliti mogoče: vse te lepote ne bo več, nama nič več! Vstal boš nekoč iz groba, hodil krijem po svetu, izpraševal ljudi: „Povejte, ljudje, ~~kratkočasni~~ pokažite mi kraj, kjer je tekla moja pihka!“ In nikogar ne bo, da bi ti povedal. Še dvojega jezika ne bodo razumeli, nikar dvoja žalosti. Povrnil se boš, kjer si spal, in se

ne boš vzdramil nikoli več; ker mir bo tam spodaj, nad teboj pa strah in bridkost... Kaj mežikaš, tovariš, tako plah in osupel? Odkod se ti je bilo zableščalo?—

Sredi polja, šumečega, v soluce zamakujenega, je stala mlada ženska, kmetica. Obraz je bil koščen, širok in temno zagorel, razodeval je tisto tiho moč, ki se ne pozna in ne bahá, si naloží breme sama in ga nosi brez nečimernosti, brez solze in vzdiha. Poleg kmetice je stalo dekletce, natanko materi podobno: v široka lica, v zagorele, do komolca gole roke, v bistre oči, odsevajoče mladost in veselo moč. Obe pa sta bili kakor utopljeni v opoldanski poletni žar, bili sta blizu in bili sta daleč, povsod in nikjer. Ženska, ki je bila sklonjena nad srpom, je vzdignila život in glavo, zasenčila oči z dlanjó, strnila črne obrvi ter se ozrla mežikaje preko polja. Prav tako je storilo dekletce; gledalo je srepo in je reklo: „Vrane so... všš... krá, krá!"— Ženska si je otrla čelo in lica, oddehnila si je, nato se sklonila nad srp; in spet je prav tako storilo dekletce.—

Kje si, tovariš, kam si utonil, kaj te je popilo? —

Senca je izginila tiho, kakor je bila vstala iz groba. Poletno soluce je bilo na polje svoja vroča jezera in polje je soplo težko od življenja in izobilja. Nad njim je krožilo dvoje lačnih vran, izgubilo se krakajoč na obzorju. —

Ivan Cankar

~~Podobe iz sanj~~

~~(Podobe iz sanj)~~ ~~Ivan Cankar.~~

Ms 512
NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA
LJUBLJANA
st. 52/19

104

~~IX.~~ Tretja ura.

~~Golgota.~~

Pred zdavnim, zdavnim časom, kakor da je že daleč onstran življenja, sem sanjal vsako jutro lepe sanje. Vsako jutro, komaj da sem se vzdramil, so prišle k meni, mlade, vesele, vse še rosne, žarki ranega soluca. Moji otroci so bili, iz mojega srca in mojih misli porojeni; vračali so se k svojemu očetu vtelešeni in pozdravil jih je z radostnim začudenjem. Mnogotera teh sanj, mojih otrok, ni bila tako solučna, ne tako glasna in zdrava, kakor njene mlajše sestre; mnogoteri se je poznalo na ozkem licu in na zamolklih očeh, da je bila solza njena mati; ali vse so mi bile enako mile, vse so bile moje, kajti celó v bridkosti in bolečini je bila brezmadežna lepota. Zjutraj so prišle in so bile ves dan poleg mene, koderkoli sem hodil; časih so se gnetle krog

mene, so zapposajene vriskale in plesale,
da sem plesal in vriskal z njimi; česih
so se mi skrile za debla, za plot, za grm,
da sem jih iskal in klical, kanal za njimi
v kalabarju kakor z zavezanimi očmi. Mno-
gokdaj so bile tako žive, jasne, čisto
telesne, da bi bil vsako posebej lahko objel
in objubil; kaj nato sem z roko in s pogle-
dom segel v megleno, nobenega obličja ni
bilo več pred menoj; vse je izginilo na-
koma, kakor ugasnejo sence pod oblakom.
Medilo me je velikokrat, da jih je bilo pre-
več krog mene, da od samih migljajočih,
prelivajočih se lučic nisem nobene docela
razločil; de eno med vsemi bi bil rad pra-
vzeto pogledal, privil prav tesno k sebi,
dal ji svoje srce vse do kraja; in klical
sem jo, da bi mi ostala sama, najlepša,
edina. Zgodilo pa se je tudi, da sem bil
pares čisto sam z najlepšo med njimi in
da me je bilo nagadnje skrbelo le edine;
ker že so se ob njeni podobi odpirale duri
v čisto globočino mojega srca, ki je bila
skrita vsem in ki me je bilo samega sram
in groza, da bi pogledal vanjo; zapelel
sem si glasnejših drnjic, poklical sem jih

in prišle so, da sem se igral z njimi, izbi-
ral med njimi po svojem veselju. Bilo
je, kakor da živim tisočkratno življenje.
Vsak hip je bila podoba, vsaka je bila
drugačna in vsaka sem bil jaz; na tisoče
kapljic je v mavrični svetlobi škropilo iz
ene same posode ter se je vračalo vanjo.
In še zvečer sem jih gledal skozi trudne
trepalnice, lepe otroke svojega srca; ho-
dili so po prstih, šepetali so tihotiho,
nazaduje so mi ljubeznivo zatisnili oči.

Tako je bilo pred zdavnim, zdavnim
časom. Zdaj ni več; komaj da je še ostal
spomin.

Zdaj se bojim jutra, bojim dneva in
večera. Lahkonoge, jasnooke, mlade sanje —
kje so? Vzdramim se, čutim jutranji
hlad, slišim korake zunaj in strah me
je, da bi odprl oči. Ker vem, da bom
ugledal koj v prvem trenotku en sam
obraz, gledal za ves dolgi dan in še
pozno v noč; mrtvaško spačeni, bolesti,
groze in sovraštva polni obraz Meduze.
Moje srce ni več poljana, ki rodí cve-
tic, kolikor in kakoršnih hoče, po svoji
volji in svojem nagnenju; moje

oči niso več okna, ki se odpro, na katero nebeško stran jih je želja; moja usta niso več zvon, ki poje veselo, kakor je bil ustvarjen. Srce, oči, usta, še lica, roke in noge, vse je kakor uróčeno, je zasužnjeno eni sami neizrečeni in neizrekljivi misli, eni sami strašni podobi, ki brez usmiljenja, brez nehanja nemo strmi vame z osteklelim, zakrvavelim pogledom. Vprašaj: kdo je? Imena ji ni, ime bi bilo odrešenje.

Na meni samem, na mojem obrazu, vedenju in nehanju se razodeva podoba mojega gospodarja, kakor kaže ogledalo lice človeka, ki gleda vanje. Videl sem zadujič svoj obraz izza onih zdavnih časov in ga nisem spoznal. Mladenič je osupel zastrmel vame, starca.

Dolgo sem mislil, da sem sam, zaklenjen v noč svoje groze, zavržen, odsekan od živega drevesa. Toda ko sem stopil na cesto, sem spoznal, da je mojih drugov brez števila, da jih je, kolikor je src in lic. Spogledali smo se in smo drug pred drugim povesili oči. In vsakdo med nami, kdorkoli in karkoli je bil, je ~~[illegible]~~ potožil brez

besed: „Lahkonoge, jasnooke, mlade canje – kje so?" In vsekdo je razodeval na mučeško spačenem licu, v otekelih, zakrvavelih očeh podobo nenomiljenega gospodarja: brezdanjo grozo, neizmerno bolest in nad obema eno jezero nezanesenja, zlobe in sovraštva. Spopadali smo se, povesili smo oči in smo spoznali, da smo si v obrazih bratje, kakor si v jasni, pomladanji lepoti pivljenja nismo bili.

Ko so stali Judje pred Pilatom, so si bili bratje. Kakor poprej nikoli, so si bili podobni v lice, glas in misel, ko so vpili: „Križaj ga!" Morda še dan poprej, morda še uro poprej jih je bilo na tisoče med njimi, ki so se veselo igrali s svojimi otroci, s svobodno ustvarjenimi otroci svojega srca in svojih misli. Zdaj so bili vsi en sam mučeško spačen obraz, ki je polu zlobe in bolesti urečen strmel v eno samo obrazilo. En sam obraz, le ene oči, le ena usta: „Križaj ga!" Bratje so si bili pred Pilatom in bratje na Golgoti.

Ali ko je odbila ura sodnja, se je prerogljo zagrinjalo od vrha do tal. Grmeč se je razpala noč pred njimi in v njih, pred

njimi in v njih so grobovi pojoč zapanjali novo zarjo. Mrena je padla od oči, da so izpregledale ubelažene, od ure, da so se vzdramila še ihteč v jutro in upanje.

O Bog, da bi že budi meni; da bi budi nam, v srandi, veselji in skrbeh tava" jočim, da bi nam/že bila ura vsem rešnja! —

Ivan Cankar

Ms 512
NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA
LJUBLJANA
Št. 52/20

110

XX. Vrzdénec.

Moja mati je bila doma iz Vrzdenca. Ta vas je, pravijo, tam nekje v Horjulski dolini; jaz ne vem, če je res, ker je nikoli nisem videl in je tudi na nobenem zemljevidu ni zaznamenovane. Ali da je na svetu in da je celó prav blizu, je čisto gotovo. Morda sem bil že do njé samo za nos hodá; morda sem jo bil kdaj na dolgih svojih potih povsedoma že ogledal, pa je nisem spoznal po imenu in ni je bila čuja in nema kakor vsaka druga ves. Jdi se ni prav zares, da sva nekoč stala z materjo na kriku ter gledala nanjo. Jgo, dej, jpintraj je bilo, mislim. V dolini so bile še bele megle, iznad megla se je vzdigal kolnec, na kolncu je bila cerkev z visokim obpidjem in na to cerkev je sijalo jarko solnce. Na materinem obrazu je odsevala neka čudna sreča. Iztegnila je roko in je pokazala na cerkev. „Tam je Vrzdénec!“

Njen glas je bil globok, mehak in zamišljen, kakor da bi rekel otrok: „Tam so nebesa!" In kakor da bi jetnik strmel skozi omrežje: „Tam je polje!"... Morda pa je vas čisto kje drugjé in čisto drugačna in so bile vse to samo sanje.

Nikoli nisem bil v Vrzdencu in vem, da nikoli ne bom. Tudi ne, če bi bil en sam korak do tja. Spomnim se na to vas, kadar sem zelo potrt, ali zelo bolan. Takrat se mi približa, kakor se časih razboleli in preplašeni duši približa smrt. Prešinila me je nekoč misel, iz temne globočine, iz bolesti je bila segla, da bom ob tisti uri, ko se bo treba napraviti na zadnjo pot, ugledal s slamo krito kočo, kjer se je rodila moja mati, ugledal tudi še njeno zibko, z rdečimi srci pomalano; in videl drobnega otroka v predolgem zelenem krilcu, njegove prve, nebogljene korake, slišal njegov tenki smeh, njegove jecajoče, napol razumljive besede... in da bodo vse naokoli, kakor cvetice na polju, cvetele bele misli srca, ki še ni bilo ranjeno od spoznanja. Prešinila me je taka misel in ne dvomim nič, da se bo res tako zgodilo.

Ker spomin, ki se človeku oglasi iz onih krajev, ne laže nikoli.

Dan pred smrtjo se je mati selila. Bilo je že pod mrak in truden sem bil. Mati je mirno sopla in zdelo se mi je, da spi; zato sem šel po prstih iz izbe ter se napotil k sosedu, da si odpočijem ob kozarcu vina. Ostal sem tam, dokler se ni dodobrega znočilo. Ko sem se vrnil ter prižgal svetilko, me je zgrabila za grlo neznana groza. Materina postelja je bila prazna. Stal sem in trepetal in se nisem mogel geniti. Nič ne vem kako in nič ne vem kedaj sem se prestopil, hodil s svetilko v roki po izbi, po veži; in vse, kakor da hodi neki drugi, čisto tuj človek, jaz pa da stojim za mizo ~~ter~~ gledam in čakam, kaj da bo opravil. Tako sem prišel skozi vežo in po dveh lesenih stópnjicah v malo kamrico, kjer je imela stara ženska svoj kot. Na postelji je ležala moja mati. Ko sem jo ugledal, mi je stisnilo, do kaplje izželo srce nekaj tako čudnega, da nikjer ni temu imena; bolest in ljubezen, oboje in še vse več. Mati je bila mlada, lica so bila zdrava, oči jasne

in vesele, na ustnicah smehljaj. Gledala me je z nekako tiho, pritajeno prešernostjo, nespametnega otroka, ki trepeče, da sam ne vé zakaj:

„Kako ste prišli v to posteljo, mati?"

„Jaz sem prišla. Nikar ne misli, da sem tako hudo bolna! Če Bog dá, bova kmalu v Vrtovcu. Saj se menim že toliko let! Ko sem vstala, se mi je kar zdelo, da bi se napotila naravnost tja, pa nisem našla obleke. Kam ste jo spravili?"

Oh teh besedah, ob tem pogledu in smehljaju mi je bilo, da bi šel kam v zemljo, v temò in tam potajil nebesom. Ker občutil sem, da je v kamrici še nekdo tretji, ki se sklanja nad najin bled in visok ter najin poslušа.

„Tista postelja tam ni prav poštena; peče me, kakor da ste mi nasuli žrjavice pod rjuho. Tukaj je boljše, le malo daleč je. Saj bi že skoraj bila prišla do Vrtovca, tako sem hodila. Stopim in tudi zid stopi stran, takor da bi se otroci lovili... Mislim, da bi si naročila voz do Vrtovca, drugače ne pridem nikoli tja. Kako bodo gledali, ko se pripeljem!

Saj bi Mrovec dal voz, kaj ne?"

„Čemu bi ga ne dal?"

„Zares, čemu bi ga ne dal? Rano zjutraj se odpeljeva, nedelja bo in soluce. Jaz vem, da bo vse lepo, ker mora biti; obljubljeno je tako zatrdno, kakor da bi bilo v svetem pismu. Zgodilo pa se bo kmalu; nocoj še ne, ker je že noč, ali jutri najbrž... stopi no k Mrovcu in povprašaj zaradi vozá... Čemú jokaš?"

Vroče se mi je bilo izlilo iz oči in mi je žgalo na licih. Mati se je ozrla name z globokim, nemirnim, čudno plahim pogledom; obrnila je glavo k zidu, spet je bil bolan, ubog, od trpljenja in bridkosti izsesan njen obraz.

Človek, ki je imel pelin za kosilo in pelin za večerjo, ki je škropil ljubezen, koderkoli je hodil, sam pa ni okusil nobene kaplje, si natihem, prav na skritem dnu svoje duše ustvari svetle sanje, brez katerih bi moral skoprneti od vsega hudega. Najprej se mu zasveti odnekod le prav ponižna lučka, spomin na nekaj milega, želja po nečem lepem, mehkem, kar morda nikoli nikjer ni bilo in nikjer ni.

Luč pa je gmirom lepša in svetlejša, kolikor več je brisk-ti in kolikar bližje je odrešenje. Dokler se svetloba nazadnje neizbežno ne izlije v eno, ki je zadnja in večna; ker je tako izpolnjena obljuba, srca dana in dosežen plačilo za verno zaupanje.

Spomnim se na Vrzdénec, kadar mi je v dušo mraz, kadar mi zakladé v lica ~~trdnemagnetijon~~ tesobni strah, ki je spomin na smrt... Kaj je res že bliza tisti čas, bliza solnčna nedelja? Mrovec, pripravi voz, da se popeljem z materjo v Vrzdénec!...

Ivan Cankar

Ms 512
NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA
LJUBLJANA
SE. 52/21.

Pobratimi.

Mnogokdaj se primeri, da se v enem samem trenotku odpró vsa srca in skoji široka vrata prikipí duša v lica, v oči in na jezik, tako da so si ljudje nahoma podobni kakor brat bratu; ker bratje so si v najsvetejših globočinah. Jokajo, žijo se v neliki radosti, ali v silni bolesti, v blagoslovu ene miloscti, pod težo enega udarca; vsi glasovi so en sam vrisk, en sam vzdih. Ena luč obžari obraze in v njenem svitu so si enaki, so vsi enako spo„ unljadanji, ali enako nartvaški.

Časih odpahne naraklo prislonjene duri sre le težen dih; prikaže se le ozka, svetla špranja, komaj za hip, toda prikaže se. Zgodi se v gledališču, zgodi se na cesti, da si spogledajo ker se smehljajo pozdravijo tujci ob eni sami besedi, ki je ljuba nam, ob enem samem veselem solnčnem žarku, ki je nepričakovan

zablisnil izza oblakov. Pozdravili so se in koj so si tujci, ne poznajo se, ne mislijo več drug na drugega; svetla špranja je ugasnila, tiho so se zaprle duri. Ali kakor je bil bežen tisti trenotek, bratje so si bili v njem in srce se je poljubilo s srcem.

Kadar pa buti v vrata vihar, jih odpre siloma in sunkoma nastežaj, da zaječé in se stresejo v tečajih. Takrat ni več nobenih skrivnosti; kar bi drugače molčalo navekomaj, privre kvišku brez strahu. Srca prej zaklenjene izbe, so prostrane, svetle veže, kamor stopi s ceste, kogar je volja. „Ob tisti uri so se ljudjé, ki se prej nikoli niso videli, kar na očitnem trgu objemali in poljubovali." Čegava je bila roka, ki je samolastno odpahnila vrata zaklenjenih človeških src? Ni zapisano in tudi ni poglavitna stvar. Poglavitna stvar je, da so se ob tisti uri ljudje objemali in poljubovali, da so se spoznali v svojem bratstvu. Srce hrepeni in čaka željno, da bi se smelo razodeti srcu, tako da bi se zrušili vsi jezovi in bi se do kaplje prelilo drugo v drugo.

Bog usliši do želje po svoji modrosti, kadar je čas, in pošlje ~~nadlpsdr~~ na svet nezasli, ne samo razdor, ali brezmejno gorjé.

Med jetniki sem bil in v spominu komaj še razločim obraz od obraza, glas od glasú. Vse oči so gledale enako, ena skrb je bila v njih, ena bridkost, en strah, eno upanje. Sprej so si bili tujci, življenje jim je teklo v tako različnih, oddaljenih strugah, da bi se prej nikoli ne bile srečale, nikar spojile; govorili so različne jezike, mislili različne misli, gospodje so bili in klapci. Zdaj so si bili blizu, so se poznali do najtišjih celic, kakor da so ležali nekoč v eni zibki. Kmalu so si bili podobni v lica in celó po govorici in hoji; ker srca so bila odprta in so bila eno ter so ustvarila le eno podobo. Tudi kadar so se spovrekli med seboj do kmečega, so se sporekli brat je; ni je bilo moči, tudi v njih samih ne, ki bi bila mogla zaloputniti duri, odprte nasteţaj. Če se izlije iz tvojega srca le ena kaplja v srce človeka, ki gre mimo, ostane kam za zmiron, te za zmiron drúži z njim, ki je morda že

v grobu. Kadar se spomnim nanje, se spomnim na vse, vendarle ~~vidim~~ razločim en sam obraz, ene same oči, slišim le en glas, ki mi je mil in ljub, kakor je bolesten in polu grenkobe.

Mnogokdaj se mi je sanjalo, da vidim brezštevilna mrtva trupla, nakopičena na poljani, ki se razprostira brez konca. Ta trupla so okrvavljena in oblatena; toplo spomladansko soluce sije nanja, ali ne ganejo se. Vselej, kadar se mi je tako sanjalo, se mi je zdelo, da so ti bledi obrazi, ki več ne gledajo in več ne dihajo, čisto enaki drug drugemu, kakor da je bila v zadnjem trenotku ena sama misel okamenela na vseh; in da se roke, te koščene in krvave, trdno oklepajo druga druge. Tako, s to zadnjo mislijo v srcu in na licu in s temi sklenjenimi rokami so se napotile duše pobratimov na ono stran.

Razbolele so moje oči, vsaka podoba se jim prikaže prevelika, prenasilna, morda celó popačena; ali če jih zatisnem, vidim toliko jasnejše, kar je: srce gleda z očmi, ki nikoli ne lažejo. Če stopim

na cesto, se mi zdi, da nosijo ljudjé očitno znamenje, vsi enako — kakor žebelj, s kladivom v čelo zabit. Kdo vé, morda ima vsakdo med njimi še svoje posebne skrbi, še svoje posebno življenje tam kje za plotom, kakor nosi vsaki svojo sukajo in svoj klobuk; to znamenje za jih druži in brati, tako da ni nobene skrivnosti med njimi. Ena sama misel je, velika, težka in grenka. Vse njih nehanje, vsaka beseda in vsak korak se ravná po neizpros-nih ukazih te misli; ~~podložniki~~ njeni sužnji so. Časih morda poskušajo, da bi se otresli tega strašnega suženjstva; ali ne dá se, niti s trenom trepalnice ne; še v smehu se razodeva, še v vinski po-pevki, še v pohotni kvanti. Kdor se upira tej misli, kdor bi ji hotel pobegniti kam vstran, v toploto, pod soluce, tisti je hinavec; in koj se mu na očeh in v be-sedi pozna, da je hinavec. Naširoko so odprta srca in žalost se preliva v žalost, groza v grozo. Srečaš tujca iz daljnih kra-jev in nič ti ni tujega v njem. „Kako je tebi, brat moj?" ga pozdraviš; in že te je sram vprašanja.

Ali mu pride nekaj, ko bo odprl srca
sopel spomladanski veter, ko si bodo skraja
enaki v veselju, ne v bridkosti, ko se bodo
ljudje pozdravljali s cvetjem ovenčani
in z glorijo ljubezni. „Kako je šeki,
brat moj, ki si mi bil brat v bolesti?“...
Morda jih bo še nekaj, vsaj nekaj, ki bodo
dočakali čisto blagoslovljeno uro. O,
da bi bila med njimi tudi ti in jaz! —

Ivan Cankar

Ms 512
NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA
LJUBLJANA
st. 52/22

~~XVII.~~ Sraka in lastavice.

Kolikor poznam živali, velikih in malih, ima sraka med vsemi največ humorja. Ta njen humor je grenak, polu žolča in ujedljivosti, rezek je in neusmiljen, kakor sama resnica; tisti humor je, ki izvira iz stoletne izkušnje, iz samotnega premišljevanja in ki ga je blagoslovilo trpljenje.

Moja sraka je nekoliko pohabljena, ker se je bila pomešala med ljudi in njih spletke ter jo je doletelo, kar jo je moralo doleteti. Prinesel mi jo je bil popoten človek; vsa nebogljena je bila, krvava kepa, zmršena in pomečkana; toliko da je še malo brcnila z nogo, udarila s kljunom. Zdaj se je za silo popravila, pošepava že, kolikor pač more, po izbi in pred hišo. Ena perot ji skoraj čisto manjka; ostanek visi nizdol in pometa po tleh. Tudi enega očesa nima; drugo pa je zelo veliko in svetlo ter pové,

kar je treba povedati.

V teh časih, ko sem sam in zapuščen, kakor še nikoli, v teh časih, ko je človeka strah, da bi govoril s človekom, mi je njena beseda božji dar. Izgovorna res ni posebno, ker je preveč zamišljena in samosvoja; toda kar-koli reče, je brez laži in zahrbtnosti, je žebelj, ki udari tja, kamor sodi. Primeri se mnogokdaj, da ne razumeva natanko drug drugega, ker sva domá iz svetov, ki sta si nekoliko narazen in ker tudi najina govorica ni čisto ena; vendar pa vselej vem, da bese-duje po pravici in da nikoli ni podobna materi, ki laže otroku, zato ker misli, da je ne razume.

Kadar mi je najbolj hudo pri srcu, pride k meni. Primajè se, nerodno poskakovaje, vzdigne glavo in mi pogleda naravnost v lice s svojim svetlim, rjavim očesom. Tako se zgodi posebno pod noč, ko začno trkati temne misli, težke sanje na okna in duri. „Kam si se zamaknil?" vpraša to njeno svetlo oko. „Ali nisi že vajen teh strahov? Pozabi nanje in ne bo jih več! Stôri kakor tisti kmet, ki so ga klestili z gorjačami, pa se jim je smejal naglas. – Čemu se

krohoče", nore, kaj se pravi nič ne boli?! — so se čudili razbojniki. — Saj ne lepela pravega! — jim je nesel odvernit ..."

Takrat, ko mi je eraka tako povedala, sem jo postavil prédse na mizo, da bi se pomenila brez težave.

„Počitena in usmiljena je tvoja misel, o eraka, ali za bolažbo je prepenka! Duri, glej, so zaklenjene, okna, glej, so zastrta in zadelana; toda ponoči, ko vpihnem luč, se odpró tiho duri in okna in zdi se mi bo, da ležim pod milim nebom na pokopališču. Tam ne počivajo samo tisti, ki so mojemu srcu dragi, poleg njih počivajo tudi vse moje mlade misli, moja upanja z njimi. Ponoči se vzbudé moji dragi, prisedejo nemi k meni, dotipajo mi brez hrbed svojo bolest; vzbudé se tudi moje mlade misli, moja nesela upanja; bleda lica imajo, žalna oblačila nosijo ..."

„Tudi meni se prikazujejo časih taki čudni strahovi!" je rekla eraka in povesila glavo. „Zadnjič, ko sem bila komaj napol zadremala, sem se prestrašila, vzdramila se in ogledala sem jih dobro. Trideset jih je bilo. Vsi mladi in zdravi, solnca

veseli. Zdaj ni nobenega več, toliko da je še spomin. Žal mi je posebno za enega med njimi; tako čvrst je bil, tako prešeren in predrzen! Ni bil moje žlahte, ne moje sorte, ali rada sem se malo poigrala z njim. Jurček mu je bilo imé... Jurček Negoda!"

„Kaj pa je bil po poklicu?"

„Po poklicu je bil vrabec. Vsi so bili vrabci, vseh tristo. Sedeli so na lipi, svatovali so, ali kaj, pa je iznenada trešči-lo vanje in komaj da se je še perče vilo v črnem dimu..."

Ozrl sem se malo vstran, ker je bil srakin pogled zelo svetel in srep.

„Ali si poznala Valenčiča... Franca Valenčiča?" sem jo vprašal. „Deset življenj za eno njegovo, pa je ugasnil tam brez pesmi in zvona, kakor sveča v vetru!"

„Kaj pa je bil po poklicu?"

„Jurist je bil!"

„Drugače pa... ali je bil lastavica, ali taščica?"

„Človek je bil!"

Tedaj se je sraka raskavo zasmejala, kakor se pač ponavadi smejejo srake.

„Nikar ne zameri, ne smejem se tvoji

bolesti, sama jo občutim! Prišlo mi je le kar tako na smeh, ko sem se spomnila na lastavice, na tiste, ki so obnorele, ko je planil méduje strah. To se je zgodilo zadujič tam nekjé pri Števerjanu, ali kjé... milost božja, toliko je zdaj imen, ki ne pomenijo več nobene stvari in nobenega kraja! Gosposko so priblisnile v enem samem žarku izpod neba, da bi se razgledale po svojih domovih. Letele so v jasnem loku, vtomer, vonomer, visoko, nizko, blizu, daleč; doma ni bilo nikjer, nikjer niti enega, ne zibke, ne postelje, ne groba. Iz puste zemlje je široko zeval črni strah. Nad njim so krožile, kakor uróčene, prosile s tenkim svojim glasom: „Kje je moj dom? Povejte mi!" — Od jutranje in od večerne strani jim je z glasnim smehom odgovarjala smrt: Tukaj, lastavica, glej, tukaj je tvoj dom! — In niso se genile nikamor, ni jim prišlo na misel, da bi pobegnile. Padale so, kakor zrele češnje z drevesa, popadale so vse do zaduje. Eno sem še videla na svoje oči, da je švignila za frčečo smrtjo, ker je mislila, da je mušica... To se je

zgodilo pri Ščevrjanu, ali kje ... Vse do zadnje so popadale zaradi hribtkosti. In vendar so imele krila, da bi lahko šle do samega solnca!"

„Rekla si, da so obmorele in smejala si se jim naglas!"

„Smejali so se vsi, kolikor je modrijanov. Kadar plane razbičana bolest navrh plota, se prevrne na ono stran v humor."

Zazeblo me je i počasi, tiho, se mi je zdelo, da se odpirajo duri in okna.

„Pa kaj si storila ti, oj sraka, v teh časih, ko so lastavice poginile od gorjá?"

Ogledala me je svetlo s svojim edinim, srepim očesom.

„V dopli izbi sedim in čakam strahov... Pa kaj si storil ti, oj človek?"

———

Ivan Cankar

~~(Podobe iz sanj. V.)~~

128

Ms 512
NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA
LJUBLJANA
st. 52/23

~~Podobe iz sanj.~~

Ivan Cankar

V. Kadet Milavec.

Zaželi si človek v tej utrujenosti, zaželi bolestnejše vsak dan in vsako uro, da bi se spustil velik zastor od nebes do zemlje ter zakril na vekomaj vse, kar se v strašnem, črnem loku ~~[illegible]~~ vali in vije pred njegovimi razbolelimi očmi. Izginilo bi čisto brez sledu, kakor izginejo zjutraj divje sanje; bolnik se vzdrami, ugleda svetlo solnce in se nasmehne: „Saj ni bilo nič! Pomlad je zunaj, veselje in življenje, jaz pa sem mislil, da sem bolan!"

Spústi se na zemljo, blagoslovljeni zástor! — Pomlad je zunaj, lepa, kakor da je prva. Nedeljsko jutro je, sveže, polno luči — lica kmetiškega otroka. Srce je mirno, oko bistro: vse, kar je, kamor sežeta misel in spomin, je brez madeža in brez zlega. Prostrano polje zelení;

tam bo nekoč šumelo žito, bo rodilo obilen sad. Daleč na pobočjih in vrhovih sinjih gora, pod blesčečim, srebrnim obzorjem pojo gozdovi; zamolkla, tiho trepetajoča je njih pesem, pesem starca godca, ki je sam videl kralja Matjaža in ne mara umreti, dokler ga ne ugleda v gloriji vstajenja. Po stezah med njivami, na ~~beli~~ travni cesti med travniki so vzklili pisani cvetovi, beli, rdeči, modri, zeleni, vsi migljajoči v solncu; vzklili so in shodili so koj, družijo se prijazno in kmalu se giblje in vije tam cvetoča procesija, kajti steze, poti, kolovozi in ceste se zlivajo v klanec, ki vodi pobožno in strmo do cerkve na hribu. Zvonovi ugledajo to procesijo in zavriskajo, nji sami, poljem, gozdovom, luči in nebesom za nedeljski pozdrav. In iz pesmi gozda in njiv, neba in zvonov, iz prazniških obrazov otrok, žensk, mladeničev in starcev sije in poje tisto edino, kar je božjega na zemlji: ljubezen in mir...

Da bi se spustilo to blagoslovljeno zagrinjalo, vsaj za uro, vsaj za hip! Toda če bi bilo od samega jekla, močnega, za klaftro debelega – od zadaj bi

udarilo kladivo in to jekleno zagrinjalo bi se zrušilo kakor zid od pepela. Tam zadaj je grozota; in grozota hoče, da jo vidiš, drži te s kremplji za roko in za pas, da ji ne uideš; okreni se kamorkoli, zastrmela ti bo bleda in nema v obraz; ozri se kamorkoli, če proti samim nebesom, ona je vsepovsod, edina je; nema je, ali vse, kar slišiš, je njen glas, tudi tisti glas, ki krikne ponevedoma iz tvojih ust. V vsakem utripu svojega srca, v vsakem dihu svojih misli, celo v sanjah si njen suženj...

Tudi jaz sem si zaželel marsikatero uro, da bi zatisnil oči za dolgo spanje brez sanj; in iztaknil bi si jih brez strahu in bolečine, če bi zares ne videl ničesar, ničesar več; ali vem, da bi že v tistem trenotku ugledal grozoto s tisočerimi očmi, potisočerjeno. In komaj poskusiš, da bi se veselo zasmejal, kakor v onih zdavnih časih, ti smeh če neporojen oledení na licih... Padel je kadet Milavec. Kdo je bil ta kadet Milavec? Ah, kaj do imena! Saj ne vem, če je imel mater, ki je obnemela od nezaslišane bolesti,

če je imel brata, ki je utajil solze, da mu ostanejo za zmirom razbeljene na srcu. Ali to vem, da mi je zdaj, ko ga ne vidim več, njegov rosnomladi, mirno smehljajoči se obraz kakor postoterjen, znamenje vseh neprestetih in neimenovanih, ki so bili mladi in jih ni več. In nekaj temnega, težkega ti stisne srce, obremení dušo: glej, oni padajo in ti, starec, si obsojen, da jim tešeš križ na grob! Mladost, lepota, dobrotnost, moč, razum — lesen križ na grobu, tam kje na pustem hribu, ali na daljni poljani, ki jo je z železnim plugom razorala smrt. Vidiš, da se je to moglo zgoditi, ker se je res zgodilo; in vendar ti je nerazumljivo. Ne začudil bi se prav nič, ko bi stopil nenadoma prédte kadet Milavec v vsi svoji mladi lepoti ter bi ti smehljaje ponudil roko; pozdravil bi ga veselo in bi vzkliknil: „Saj sem vedel, da ni mogoče!" In le je bilo mogoče in le je res. Do tál je posekan hrastov gozd; kar je ostalo, toži in trepeče in se vije plaho v jesenskem vetru...

Ko sem bil še otrok in ministrant,

ni je bilo čudno lesno pri srcu, kadar je cerkovnik po véliki maši ugasil sveče, posebno po božični maši polnočnici. Prej je bila farna cerkev vse do stropa žarko razsvetljena, podobe svetnikov so se lesketale z oltarjev kakor pozlačene, vse polno luči je bil zrak, dišeč po kadilu in pražniku in molitvah. Ugasnila je prva sveča, v svetlobo je segel prvi ozki trak noči in lesnobe; ugasnila je druga, tretja sveča ... tiho so se valili v prazno cerkev valovi, skozi okna, s kora, iz zakristije, izza stebrov in oltarjev se je plazila noč; pesem in molitev je ušitnila, trez glasu je umiralo žuljenje, smrt je s koščenim prstom brskala na plako src. Še zadnja sveča ... Nič se ne boj, otrok! Pred véliktim oltarjem gori večna luč, z mirnim plamenom, ki ne ugasne nikoli, znamenje večnega žuljenja ...

Nič se ne boj! Verno prilinaj večni luči, ki je v tvojem srcu, v njenem mirnem, zvestem plamenu, v tvoji ljubezni in tvojem zaupanju bodo živeli vsi, ki so bili mladi, lepi in blagi!

Kadet Milavec ni umrl; miti [redacted]

en sam smehljaj njegovih ustnic, niti ne en sam vesel pogled njegovih oči ni umrl! Zgodilo se bo, da bodo v onih, ki jih še ni, vstali vsi oni, ki so bili, povrnili se mlajši, lepši in močnejši! Spet bodo prižgane sveče in čez hribe in doline bodo peli zvonovi, klicali k veliki maši. Kdor že si, zaupaj v zarjo tistega dné in prilivaj večni luči, ki je v tvojem srcu!...

Ivan Cankar

Garonne

~~Zadnj~~ ta črtica pride še v Rujigo. ~~[illegible]~~ Pred čtico „Velika maša"!

Ms 512
NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA
LJUBLJANA
st. 52/24

Nedelja.

Iz tople, od rodovitne in blagodarne ljubezni spočite jesenske zemlje, iz mirno vzdramljene, otroškega pričakovanja polne noči je vzklilo preslavno jutro. Meglé, ki so še leno dremale, so se vzdignile počasi znad rosne ravni, so se nató pognale oblakoma proti nebu ter tam utonile v mladi luči. Tiho je vztrepetalo v čistem zraku, zaiskrilo se je na pokošenih senožetih, v zlatem vejevju bukev, jelš in topolov. Tako je nedeljsko solnce oznanilo svoje kraljevanje.

Oznanilo ga je brez glasú. Od nikoder ni bilo ne pesmi, ne vriskanja, ne prazniške besede. Iz doline, s hribov in gričev so se pozdravljale in si odzdravljale bele cerkve; ali molčale so. Le z očmi, svetlimi, žalostnimi so se

spogledávale; in zeblo jih je, čeprav so bile od gorkega soluca obžarjene.

Po široki beli cesti, po stezah preko travnikov, po strmih klancih se vijó procesije vernih kristjanov. Veliko jih je, ker v potrtem svojem srcu so željni molitve in tolažbe. Ali čudo za čudo: počasi gredó, tiho in némo; ne besede ni, komaj da je plaho šepetanje. Glave klonejo glóboko, trudno klonejo životi; še tisti so starci, ki imajo mladostna lica.

Gredó, gredó in si šepečejo naskrivaj:

„Ti, kaj praviš, zakaj je umolknila Marija na Hribu? Kaj je ni več?"

In oni drugi se s prezeblimi ustmi ~~pritakne~~ nagne k ~~užaljenemu~~ sosedu in mu reče skoraj brez besed:

„Mislim, da je Marija umrla, ker glasú ni od njé, ki nas je vselej tako lepo pozdravila!"

Nobene besede več, tudi plaho šepetanje je utihnilo.

Gruda molčí, ta naša gruda, ki je prepevala kakor nobena nikjer

in nikoli! Sladka, bratje, je bila njena pesem, saj ste jo slišali! Vse je bilo v nji, kar je v nas dobrega in lepega, vse, česar se v dnu srca sramujemo in veselimo; bila je čista brez madeža, čista, materinska ljubezen, ki je pravo znamenje slovenske duše in slovenske zemlje. Ob lepem nedeljskem jutru, kadar so od kolmov in hribov zapeli zvonovi, nam je bil korak lahek in prožen, lica so bila sveža, oči so gledale jasno in veselo, na ustnicah je bil smehljaj. In vsakemu je bilo takrat srce očiščeno, od ~~jutra~~ jutranje rose opranо, kakor da smo prihajali od spovedi in obhajila. Ob tej blagoslovljeni uri ni bilo nič zlega, nič sramnega v nas; bili smo ~~vedno~~ verni ~~in~~ otroci te zemlje, svoje matere, vredni njene lepote; z njo smo prepevali in vriskali, z njo žalovali, govorili smo z njo čvesto in odkrito, srčno, kakor govori otrok z materjo.

Praznik, polni pesmi in veselja, je bil na nebu, na planinah, na polju

in senóžeti, na belih cestah, kolovozih in klancih; in bil je najlepši v naših srcih.

Milost božja, kaj se je primerilo v teh silnih časih! Gruda molčí, ta naša gruda, ki je nekoč tako veselo in glasno prepevala z nami! Ne gane se; nobena prošnja, noben klic je ne vzdrami. Tudi nebesa molčé; v vsej svetlobi svoji so ledena in neprijazna. Gozd ne šumi več, tiho je polje, škrjanci so obnemeli. Ta vesoljna tišina je vsa prežeta z brezmočno; življenje ne sope več, vse je okamenelo, mrtvo.

Oj, saj ni nedelja; véliki petek je, dan trpljenja, kesanja in bridkosti! Nemi klečé kristjani v tihi, temni cerkvi, trkajo se na prsi, čela jim klonejo do mokrih tál. In blede ustnice šepečejo trepetaje tiste velike, čeznaturne ljubezni polne besede:

„Odpusti jim, saj ne vedó, kaj delajo!"

Pritajena, šepetajoča je ta molitev, ali vendar je glasna, kajti ne zvona ni, ne orgelj, niti ne ministrantovega

zvončka. Zató ne, ker je véliki petek za vernike in za nevernike, od vzhoda do zahoda. Vdrugič je bil križan Kristus; obsojeni od farizejev, bičani in križani so bili z njim kristjani, njegovi otroci.

Ko se je zgodilo to strašno poveličanje na Golgati, se je nebó stemnilo, se je zemlja stresla v presilni grozi. In v to grozo, v to noč je vriskaje planilo novo, svetlejše solnce; zagrinjalo stare zaveze se je pretrgalo od vrha do tal in ~~čist~~ evangelij je nastopil svojo pot, da nese odrešenje od naroda do naroda.

Vélikega petka je bilo treba za véliko nedeljo; smrti Bogá samega je bilo treba, da je zazvonilo in zapelo ~~vélika nedelja. člov~~ poniženemu človeku veličastno vstajenje. —

Podobe iz sanj.

Ivan Cankar

Velika maša.

Ms 512
NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA
LJUBLJANA
St. 52/25

Željan tolažbe in posvečenja sem stopil v farno cerkev svetega Pavla, ki je pred zdavnim, zdavnim časom videla in blagoslovila mojo mladost. Po mračnih, vijugastih stopnjicah sem se napótil na kór, da bi slišal od blizu pevce in orglje in da bi blagodišeči oblaki izpred oltarja, prepojeni z molitvami, segli naravnost do mojega srca. Cerkev je bila temna, hladna in prazna; v tej tišini in samoti se mi je zdela silno večja in višja nego poprej; in tesnobno mi je bilo, mraz mi je z vlažnimi rokami tipal po licu, dihal mi v dušo plahost in strah. Svetniki so stali na oltarjih kakor sence v senci, nepremični, mrtvi; podobe na stenah so bile široke črne lise brez obličij in brez življenja; večna luč pred velikim oltarjem je tiho

trepetajoča svetila sama sebi.

„Saj ni več zgodaj!" sem pomislil. „Saj ni meglé in oblakov ne! Kako, da so zaspali verniki in kakó, da je zaspalo to nebeško soluce ter se nikakor noče vzdigniti iznad noči?"

Pred oltar je prišepal cerkovnik s kajfežem v roki. Ta cerkovnik je vlačil eno nogo tako čudno zdaleč za seboj, kakor da bi ne bila njegova; kljub temu se je sukal spretno in se ni spotaknil, kajti bil je posla vajen. Prižigal je svečo za svečo, meni pa se je zdelo, kakor da bi ne gorela nobena; plameni so bili mirni in mrzli, mrtvaško beli in brez luči. Cerkovnik je upihnil svečko na kajfežu ter je dolg in sključen odšepal v zakristijo.

Tiho so se odprla stranska cerkvena vrata, kakor da je bila pritisnila na kljuko trepetajoča roka plahega in zbéganega človeka, ki si še k Bogu samemu ne upa drugače kot z upognjeno glavo. Prikazala se je drobna,

zgrbljena ženska, v dolgo črno rutco za-
vita. Njen obraz je bil tako bel, da
se je svetil v mraku, kakor od čudežne
notranje luči obsijan. Res je bil
nos gorjá in bolečine zarezal pod očmi
in po licih globoke sluge solzam, ali
spoznal sem takoj in strahoma, da
ženska ni bolezna starka, temveč da
ji je komaj dvajset let. Za njó so
prihajale druge, s počasnim, neokret-
nim, plazečim se korakom, stkjuče-
nim životom, otrplimi, razjedenimi
oplahnelimi lici, ndrtimi, nasekli-
mi očmi, opaljenimi nastnicami; vse
kakor da nosijo silna bremena na šibkih,
izmučenih plečih. Žu ni se dalo
razločiti sedemdesetletne starke od
nedoraslega dekleta.

V cerkev so prihajali otroci, s prav
tistim plazečim se, utrujenim, ona-
hujočim korakom, kakor so prihajale
ženske, njih matere. Starikava je bila
boja, obraži so bili starikavi in
starikavo je bilo tudi vedenje leh
prezrelih, izkušenih, od zgodnjega
spoznanja bolnih otrok. ~~Lica tok~~

Njih lica so bila nabrekla, sivkaste polti, kakor da se je bila nabrala umazana voda pod napeto kožo; strahota in žalost pa so bile te oči: ne v enem očesu ni bilo mladosti, ne v enem ni bilo veselja. Kakor da bi se zgrudili pod bremenom, vsak pod svojim, so pokleknili otroci za kamenito, stebričasto pregrajo pred velikim oltarjem ter nagnili glave prav do sklenjenih rok.

Začudil sem se, da moškega ni bilo v cerkev. Ko sem se začudil, se je prizibal skozi vrata postaren človek; to se pravi, imel je lasé osivele in lica razorana, obrvi in brke pa čisto črne, tako da bi lahko mu bilo šestdeset in čez, lahko pa tudi šele dvajset let. Bil je kakor prelomljen v pasu; ob enem koraku je zagnal život ~~[illegible]~~ vznak, da se je videlo belo v očesu, ob drugem ga je sunil daleč naprej; tako se je poganjal do najbližje klopi.

Koj za njim je prišel visok, slok, golobrad fant; še mahu ni imel na lepo vzbočeni zgornji ustnici in če bi ne bilo gub pod očmi in na čelu,

bi mislil, da je še napol otrok. Stopal je z drobnimi, previdnimi, plahimi koraki, kakor po ozki, spolzki brvi čez naraslo vodo. Tresel se je po vsem telesu, potresaval in pocincaval je tudi z glavo, pomežikaval neprestano s temnimi očmi, ~~ter~~ tipal krog sebe z obema trepetajočima rokama; tako se je pritipal do klopi ter se tam globoko oddahnil, kakor odrešen pogube in smrti.

Še so prihajali. Prišel je oče, ki je klonil glavo globoko in gledal temno in mrko v tla; levi rokav mu je pomahoval prazen ob životu, z desnico pa je vodil oslepelega sina, lepega mladiča, ki je s praznimi očmi strmel kvišku. Ob dveh bergljah je pritolkel in pridrsal čokat, plečat mož; nikamor se ni ozrl izpod košatih obrvi, njegov zagoreli, bradati obraz je ~~raz~~ ~~odevat~~ bil priča otrplega trpljenja, okamenelega srda.

In še mnogo jih je prihajalo, brez števila, kakor da so vstajali iz grobov.

Na vseh obrazih pa, tako mnogoštevilnih

in različnih, je bilo s trdim jeklom zapisano nekaj skupnega, čisto enakega: neugasljiv, neizbrisljiv spomin na neizmerno srčno bolest, na trpljenje in bolečino brez primere, na grozoto, ki ji ni imena, na krivico, ki vpije proti nebu in kliče po sodbi.

Zvonček ob zakristiji je tenko ~~po~~ ~~zvonil~~ zapel in prikazal se je stari župnik v ornatu. Globoko sklonjen je počasi in trudno stopal proti oltarju; venec belih las se mu je vil ob sencih, tudi obraz je bil čisto bel in je razodeval globoko žalost.

Ko je stopil župnik pred oltar, so se oglasile orglje, njih glas pa je bil hripav in neubran, zvoki so se lovili in prevračali brez cilja. Ozrl sem se osupel; na visokem stolu pred orgljami je sedel mladoleten učenec; izsušena, jetična lica je imel in udrte oči, iz katerih je gledal bledi glad. Na nizkem stolcu globoko zadaj je sedel v dve gubé sključen mojster orgljar; obraz, ob dlan naslonjen, mu je bil ves razdejan od velike bridkosti; pogledal

sem bolj natanko tja in sem videl, da ima namesto nog ~~te~~ dvoje štorov in da iz teh štorov mrtvo in trdo ~~molč~~ štrlí dvoje lesenih kolcev.

S tresočim, bolnim glasom je molil župnik pred oltarjem, bučno in hripavo brez radosti, brez vere so mu odgovarjale orglje na kóru; njih molitev je bila zgolj beseda. Verniki so klečali globoko doli v hladnem somraku; in njih molitev se je trudna in težka víla od črnih tal proti stropu. Ta molitev je bila prošnja lačnih, ponižanih, v trpljenju umirajočih, bila je očitanje, hropeči vzdih bolnika, bila je zadnji, obupni klic.

„Kaj mi dovolj, kaj mi že čas, o Bog?"

Bog je slišal in tedaj je videl, da je čas. Vsemogočna roka njegova je odprla vsa okna nastežaj. V vriskajočih, šumečih, vročih valovih je planilo solnce v mraz in noč, izlilo se je v potrta srca in jih napolnilo do roba z velikonočno radostjo, seglo je v grobove in jim je dalo življenje,

obžarilo je bleda lica, ozdravilo jih je in pomladilo.

Z zvonkim glasom je zapel župnik před oltarjem:

„Te Deum laudamus!"

Před orgljami je sedel sam orgljar mojster in orglje so zavriskale proti nebu:

„Tedeum!"

In iz tisoč prepolnih src, iz tisoč veseložarečih oči je zadonelo po vsej svetli cerkvi:

„Tedeum!"

Minila je na vekomaj črna maša trpljenja, sramote in groze, zazvonilo je k večni véliki maši radosti in ljubezni.

Tedeum! — — —

Sanje vé moje, kam ste se zagledale? —

5. oktobra 1917.

Ivan Cankar

Ms 512
NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA
LJUBLJANA
St. 52/26

Konec.

Obšla me je strašna utrujenost, spustila se je temna in težka na mojo dušo, kakor pokrov na krsto.

Sam sem sedel v svoji mrtvi, mračni izbi. Moje telo je bilo mrtvo truplo; vse duri življenja, veselja in žalosti so bile zaklenjene mojemu srcu, niti spomina ni bilo več. Vse je bilo daleč, daleč zadaj; utonilo je v praznoto in mrak.

Potrkalo je zunaj, počasi in zamolklo. Tako potrka jetničar, kadar pride po obsojenca, da ga spremi na poslednjo pot. Vedel sem, kdo je zunaj, zdi se mi celó, da sem pričakoval tega gosta, tega in nikogar drugega.

"Pridi!"

Tiho, slovesno so se odprla duri in ogromna je stala na pragu sodnica

Smrt. V čru plašč je bila zavita in široko perjanico je imela na glavi. Moje slabotno in vendar tako težko truplo se je vzdignilo, da pozdravi gosta, kakor se spodobi.

Ko je sédel za mizo, ni odložil perjanice, zavil se je še tesneje v svoj črni plašč in je gledal mirno in strmo name s svojimi globokimi, srepimi očmi. Šel sem trudoma v kot, da bi pristavil samovar, skuhal gostu čaja. In čutil sem, da so me oči njegove spremljale ob vsakem koraku, mirne in srepe, v dno izprašujoče. In ko je bil čaj skuhan, sem prinesel samovar na mizo, postavil zraven dvoje skodelic ter prisedel k svojemu gostu. Točil sem s trepetajočo roko, gost pa se ni pritaknil skodelice. Koščene roke so bile trdo in nepremično sklenjene na širokih prsih, plamena v jamah pod čelom sta bila temna in tiha.

„Pij!" sem mu rekel ter porinil skodelico prédenj.

Ni se ganil.

Mrzla groza mi je leno in počasi

bila iz srca v lice in v srce nazaj, ker je nazadnje sesuto objela ves ubogi život. Tišina v izbi je bila tolikša, da je vpila do nebes; in z vso dušo sem hrepenel in čakal, da bi črni gost izpregovoril, pa če bi izpregovoril najstrašnejšo, najčudnejšo besedo.

In Smrt je izpregovorila; resen in globok je bil njen glas, skoraj blag.

„Človek, povej, kako si živel, kómu si živiš!"

Trepetal sem v svojem strahu in v svoji ničevosti; odgovoril nisem, ker odgovora nisem vedel.

Tedaj je govorila Smrt samo namesto mene in je rekla ... s prav tistim za molklim in zastrtim glasom, kakor poprej, ki je bil podoben pesmi večernega zvona za daljnimi meglami.

„Želela sem velikanskega železa, na tleh mojih njivah sem jo želela, kjer je bil človek sam sejal. Tako dolga je bila ta železa od jutra do večera in še od večera do jutra, da mi je bila roka že obnemogla, da se je kosa že krhala. Po kolovozu

kraj njive si prišel ti in si se ozrl postrani na črno deklo božjo. Zasmi-lil se ti je ta in oni zlati klas, ki je padel; napol iz strahú, napol iz neči-merne hinavščine si potočil ~~milo~~ papirno solzo za tem in za onim, za Milavcem, za Valenčičem, za Bercetom in še za nekaterimi; náse, náse edinega pa si mislil ves čas. Na nič drugega nisi po-mislil! Nisi pomislil, da to zlato klasje, ki je bilo pokošeno in povezano v sno-pe, ni umrlo, temveč da bo obrodilo tisočkratno življenje! Pomislil nisi, da nikoli nobena solza še ni bila ~~pre-lita zas~~ potočena zastonj, da nikoli nobena kaplja krvi še ni bila prelita zastonj; pomislil nisi, da je smrt mati in da teše nebeški tesar mrtvaško posteljo in zibel obenem. Vsega tega ti ni bilo mar, mislil si náse, bal si se záse, zató ker si gledal posledujo sodbo in te je bilo te sodbe strah! Strah te je bilo vprašanja: čemú si ži-vel, človek, kómu živiš? Povej mi zdaj, ob tej uri, ki je ura sodbe in ura

posvečenja: ko pridem k tebi, da pojdeš z menoj na posledujo pot, — kóga boš klical na pomoč, da ti bo v trpljenju stal ob strani, da bo tvoj besednik pred pravičnim sodnikom?"

Ukazujoč in trd je bil ob teh besedah glas matere Smrti in vsa moja duša, ves moj ubogi, ponižani jaz je bil uklenjen jetnik njenih oči, teh temnih plamenov.

Vzkliknil sem; iz globočine mojega umirajočega srca je planilo:

„Mati!"

Tih in mračen, kakor poprej, je bil plamen njenih oči; na dušo mojo, ki se je krčila v grozi, je tipal mrzli dih iz njenih ust. In zaklical sem v tej bolečini, v tem predsmrtnem spoznanju:

„Domovina!"

Milejši, jasnejši je bil plamen njenih oči, že se je dramilo v njem usmiljenje in odrešenje. Ali ganil se ni moj gost, moj sodnik, ni mi odgovoril, ni me izpustil.

Takrat se je v grozi in bolesti

razpklalo moje srce, da je delo, kar je še imelo:

„Bog!“

V tistem hipu, ob tisti besedi sem se sladko vzhudil iz dolge, strašne bolezni. Poleg mene, ob ćaju, je sedela svetnica odrešenica; držala me je za roko in smehljala se je, kakor se mati smehljá otroku, ki je ozdravel.
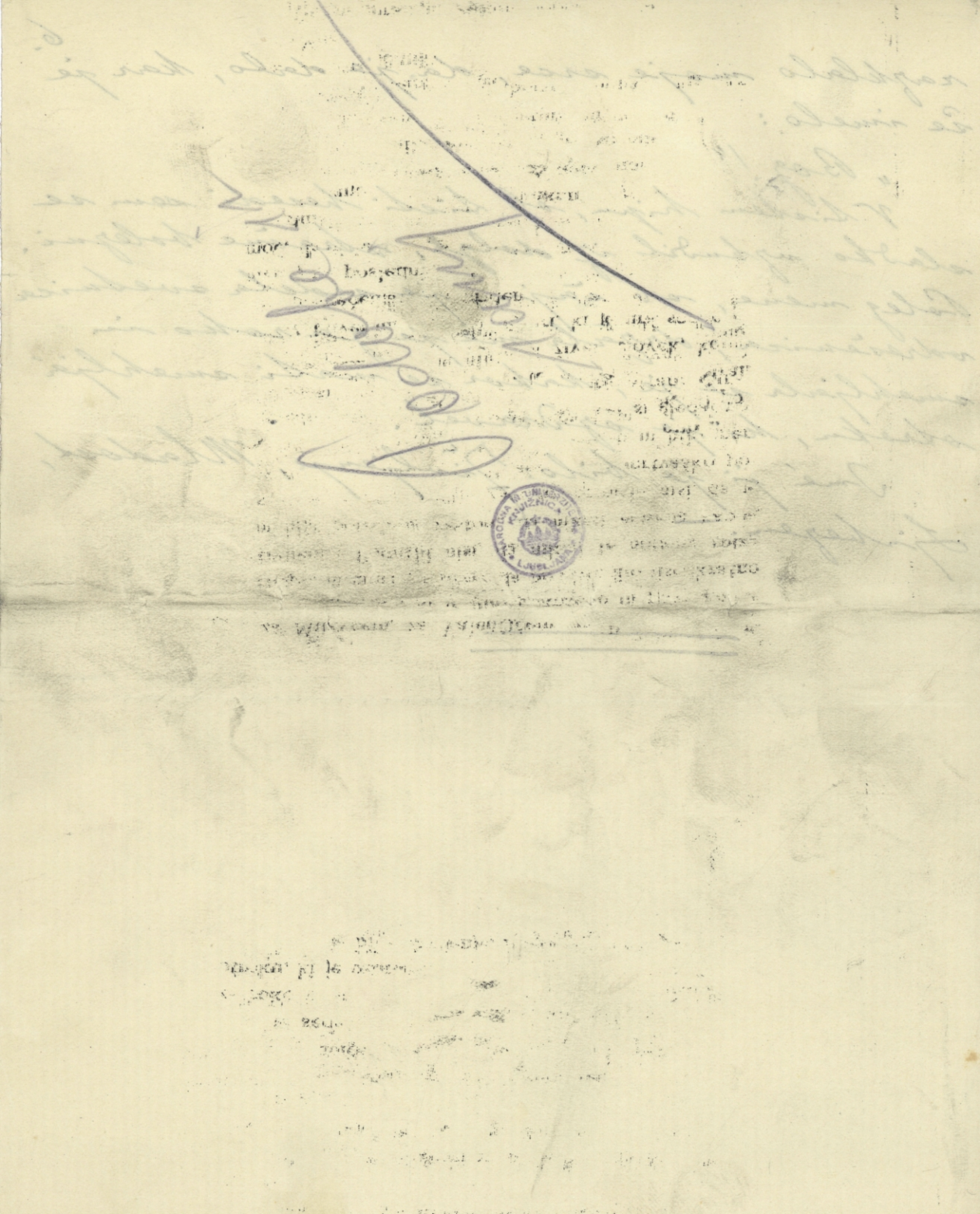
Imé ji je bilo: Ljubljenje, Mladost, Ljubezen. —